

ECONOMISCH-STATISTISCHE BERICHTEN

UITGAVE VAN DE STICHTING HET NEDERLANDSCH ECONOMISCH INSTITUUT

24 juli 1968

53e jrg.

No. 2654

Verschijnt wekelijks

COMMISSIE VAN REDACTIE:

H. C. Bos; L. H. Klaassen;
H. W. Lambers; P. J. Montagne; A. de Wit.

REDACTEUR-SECRETARIS:

A. de Wit.

ADJUNCT REDACTEUR-SECRETARIS:

P. A. de Ruiter.

COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË:

F. Collin; J. E. Mertens de Wilmars;
J. van Tichelen; R. Vandeputte; A. J. Vlerick

SECRETARIS COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË:

J. Geluck.

INHOUD

Automatisering en werkgelegenheid 689

Prof. Dr. H. W. J. Wijnholds:

De dollar en de Amerikaanse belastingverhoging 690

Drs. M. Kok:

Polak en de economie 694

Prof. Dr. S. J. Loccufer:

De nieuwe omzetbelasting in België 698

Notities:

Lees vaardig 692

Culturele kengetallen 697

For ever Unilever 701

Mededelingen 702

Geld- en kapitaalmarkt 703

Recente publikaties 704

AUTEURSRECHT VOORBEHOUDEN

Automatisering en werkgelegenheid

Onder de indruk van de voortgaande automatisering en de toenemende invoering van computers, koesteren velen dezelfde vrees die in de vorige eeuw Engelse arbeiders primitieve stoommachines kapot deed slaan, de angst voor werkloosheid als gevolg van die automatisering. Ook in Nederlandse beschouwingen klinkt die vrees door, zeker nu de werkloosheidspercentages reden tot ongerustheid geven, *blijven* geven. Het mag derhalve geen verwondering wekken dat in een periode, waarin (populair-)wetenschappelijke verhandelingen onevenredig veel aandacht wijden aan het fenomeen computer en waarin tegelijkertijd een vrij grote werkloosheid heerst, tussen beide verschijnselen vaak een simpel lineair verband wordt geconstateerd, dat te direct is om nog op het predikaat genuanceerd aanspraak te mogen maken.

Dat zorg over de *actuele* werkgelegenheidscijfers geenszins de enige bron van inspiratie behoeft te zijn voor het overdenken van deze complexe problematiek bewijst wel het feit dat reeds op 7 juni 1966 (dus enige maanden vóór de Nederlandse werkgelegenheidscijfers zorgkind werden) de toenmalige Staatssecretaris van Sociale Zaken en Volksgezondheid, Dr. J. F. G. M. de Meijer, aan het Centrum voor Bedrijfswetenschappen van de Delftse T.H. opdracht gaf een onderzoek in te stellen naar *de invloed van de technische ontwikkeling en in het bijzonder van de automatisering op de arbeidsmarkt*. Zojuist verscheen de publikatie welke het resultaat is van deze studie: *Economische en sociale aspecten van de technologische ontwikkeling*¹. Zij verscheen onder verantwoordelijkheid van Prof. Dr. W. J. van de Woestijne.

De studie valt in drieën uiteen, en wel achtereenvolgens in: de gevolgen van de technische vooruitgang op micro-economisch niveau, de macro-analyse, en de sociale en psychologische aspecten van de automatisering. Omdat laatstgenoemde aspecten zich in dit kleine kader wat bezwaarlijk doen samenvatten, laten wij deze hier verder buiten beschouwing, onder volledige instemming overigens met de opmerking van de auteurs dienaangaande:

„Voor de individuele mens is zijn directe omgeving belangrijker dan het algemene milieu waarvan die omgeving een deel is. Een rimpeling in de macro-kosmos kan gepaard gaan met een storm in de micro-kosmos. Continue, eventueel snelle, veranderingen voor de maatschappij in haar geheel zijn meestal opgebouwd uit sterke discontinuïteiten in het vlak van de afzonderlijke mens en het afzonderlijke bedrijf; dit laatste milieu is beslissend voor de individuele mens”.

Blijven over de gevolgen op micro- en macro-economische schaal. Aan de hand van de Delftse studie laten zij zich als volgt samenvatten:

1. *Micro-economisch*. Het proces van automatisering in een bepaald bedrijf is over de tijd gespreid. Per bedrijfstak treedt een nog veel grotere spreiding in de effecten op. Wat voor het individuele bedrijf als een dis-

¹ Uitgegeven bij H.E. Stenfert Kroese, Leiden 1968, 92 blz., f. 10.

continu gebeuren kan worden beschouwd, is voor de gehele maatschappij één lange continue verandering. De effecten met betrekking tot de werkgelegenheid worden door de diverse fasen geheel of ten dele geneutraliseerd. De fasen die met een snel uitstoten van arbeid gepaard gaan, worden zelfs wel gecompenseerd door fasen waarin een snelle extra vraag naar arbeid optreedt, namelijk in die gevallen waarin vóór het doorvoeren van de automatisering de „oude” produktiecapaciteit voor de volle 100% werd benut, waardoor een grens werd gesteld aan verdere uitbreiding der activiteiten. Een en ander neemt niet weg dat structurele veranderingen van ingrijpende aard plaatselijk ernstige problemen kunnen opleveren.

2. *Macro-economisch.* Met het stijgen van het inkomen neemt het aandeel in de totale bestedingen van goederen met een hoge inkomenselasticiteit toe. Naarmate de elasticiteit van een behoefte echter groter is, ligt het verzadigingspunt verder weg en is de kans op marktverzadiging kleiner. Het service- of dienstelement in de materiële behoeftenbevredigingsmiddelen neemt toe (Fourastié's derde sector), terwijl in de goederensector steeds meer goederen worden aangeschaft met een duidelijke sociale-prestigewaarde of met een beschikbaarheidsnut, dat groter is dan het directe gebruiksnut („Men koopt een rokkostuum of een filmtoestel, hoewel huren waarschijnlijk, gezien de mate van gebruik, voordeliger zou zijn”, blz. 46). Bovendien houdt voor de meeste mensen een stijgend inkomen toch geen *relatieve* verandering in de inkomenspyramide in, m.a.w. de horizon van onze behoeftenbevrediging blijft even ver weg, gegeven de functie van de hogere-inkomenstrekkers als referentiegroep. Ongegrond is daarom voorlopig de vrees dat er werkloosheid zal ontstaan doordat de maatschappelijke behoeften bevredigd zullen geraken. Onze samenleving heeft alle middelen om een structurele werkloosheid als gevolg van de algemene stijging van de arbeidsproductiviteit te voorkomen. Daarmee wil niet gezegd worden dat er geen storingen kunnen optreden in de structurele ontwikkeling. Met name is te verwachten een inkrimping in de werkgelegenheid in de goederen met een lage inkomenselasticiteit producerende, bedrijfstakken, hetgeen voor een deel zou kunnen worden opgevangen door in deze produktietakken over te gaan op luxe-variëteiten met een hogere inkomenselasticiteit. Immobiliteit van de produktiefactoren speelt overigens een grote rol in het probleem van de structurele werkloosheid.

Tot zover — in zeer grove lijnen — het rapport dat menige behartenswaardige opmerking maakt. De Delftse studie kan helpen wat meer inzicht te verschaffen in de relatie automatisering-werkgelegenheid. Zij kan wellicht tevens helpen de ook aan dit aspect gewijde, doorgaans nogal in mineur gehouden, futurologische beschouwingen een beter economisch fundament te geven. Door dezelfde gedachte bezield houdt in dit nummer Drs. M. Kok zich bezig met de toekomstvisie van Prof. Dr. Fred. L. Polak, de bekendste Nederlander op het terrein van de „prognostica”. Kok heeft vrij veel kritiek op Polaks „economische onderbouw”. Terecht naar onze smaak. Maar daarmee is beslist niet Polaks visie op de toekomst van tafel geveegd, zoals deze zich o.a. manifesteert in Polaks jongste publikatie, *Prognostica*. Over dat boek een volgend keer iets meer.

dR

De dollar en de Amerikaanse

Na veel touwtrekkerij met de Senaat, heeft President Johnson eindelijk de 10% belastingverhoging, gekoppeld aan een uitgavenbesnoeiing van \$ 6 mrd., bekrachtigd. Het is bekend, dat de President wel de belastingverhoging, doch niet de (gehele) uitgavenbeperking wenste. Aangenomen wordt dat de President tenslotte gezwicht is voor de aandrang van de Europese circulatiebanken, die gewoonlijk in één adem met „Bazel” genoemd worden.

De indruk bestaat hier in de Verenigde Staten dat de Amerikaanse belastingverhoging langzamerhand een *idée fixe* was geworden bij de Europese circulatiebanken. Er is gesuggereerd dat zij de belastingverhoging als voorwaarde hadden gesteld voor het zich onthouden van verdere omzetting van dollarsaldi in goud.

Het ligt in de lijn om zich af te vragen of de belastingverhoging de situatie met betrekking tot de dollar zodanig heeft verbeterd, dat de houders van dollartegoeden thans gerustgesteld en tevreden kunnen zijn. Alvorens echter op deze vraag in te gaan, is het nuttig om de betekenis van de belastingmaatregelen cijfermatig te onderzoeken.

BEGROTING

Naar schatting zal de belastingverhoging plus uitgavenverlaging het begrotingstekort voor het belastingjaar 1969 (beginnende 1 juli 1968) met \$ 20 mrd. verminderen. De totale Federale uitgaven worden thans geraamd op \$ 183 mrd., terwijl de inkomsten in de raming op \$ 180 mrd. waren gesteld. Dit zou een deficit laten van \$ 3 mrd. In werkelijkheid zal dit echter wel oplopen. „Gehoopt” wordt dat het tekort de \$ 8 mrd. niet zal overschrijden. Over het afgelopen boekjaar (1967) wordt het tekort geschat op \$ 25 mrd. Tot zover de Federale begroting (met uitzondering van enkele speciale „fondsen”). Daarbij komen nog de eventuele tekorten van de staten en lagere overheden. Om een idee van de belangrijkheid van deze uitgaven te geven, moge vermeld worden dat de nieuwe begroting voor de staat Californië \$ 5,7 mrd. bedraagt. Californië is slechts een van de vijftig staten, zij het de staat met de hoogste begroting (Californië heeft 20 mln. inwoners; de Verenigde Staten 200 mln.).

Hoewel de kritiek van Bazel zich richtte op de *begroting*, ging het eigenlijk om de *tekorten op de betalingsbalans*, die tenslotte direct de groei van de dollarsaldi tot boven de \$ 30 mrd. veroorzaakten. Men wenste een eind gemaakt te zien aan deze tekorten, en eigenlijk een transformatie van tekorten in overschotten. Dat men zich speciaal richtte op de begroting heeft verschillende oorzaken:

— In de eerste plaats meende men dat een min of meer sluitende begroting de handelsbalans grondig zou beïnvloeden.

— Voorts was men blijkbaar bevreesd, dat indien men

belastingverhoging

zich te sterk op het betalingsbalanstekort zou richten, er gevaar zou bestaan dat het tekort zou worden opgeheven op een wijze die men niet wenste. Men wenste geen betalingsbalansevenwicht tot elke prijs. Met name wenste men de invoering van quota's en andere invoerbeperkingen, alsmede de vermindering der Amerikaanse hulpverlening te voorkomen.

— Ten derde wenste men van Amerikaanse zijde een duidelijk „teken”, dat men „zijn huis in orde” wilde brengen en dat het de Verenigde Staten ernst is de koopkracht en koers van de dollar te handhaven.

BETALINGSBALANS: DE HANDELSBALANS

Indien men zich uitsluitend of in hoofdzaak richt op het tekort op de Amerikaanse betalingsbalans, dan mag men de gevolgen van de belastingmaatregelen niet hoog aanslaan. De verbetering van de betalingsbalans zou dan moeten komen van een verbetering van de *handelsbalans* en wel in die zin, dat de stijging van het *prijsspeil* tot staan zou worden gebracht, of althans sterk vertraagd. Helaas is daarop voor de nabije toekomst weinig hoop. Hiervoor zijn verschillende redenen aan te voeren:

— Allereerst heeft ook de begroting 1968 nog een niet te verwaarlozen deficit. Dit tekort zal belangrijk kunnen toenemen, indien de vijandelijkheden in Vietnam niet spoedig drastisch worden verminderd.

— In de tweede plaats is het enorme *begrotingstekort* van 1967 (\$ 25 mrd.) nog werkzaam om het *prijsspeil* op te drijven. De in een belastingjaar gevoteerde bedragen worden uiteraard, niet volledig in dat jaar besteed. In de Verenigde Staten hangt er een enorm bedrag (genoemd is \$ 60 mrd.) van in vorige jaren gevoteerde, doch nog niet bestede, bedragen boven de markt. De moeilijkheid met zodanige bedragen is dat men niet weet *wanneer* ze besteed worden. Men is overigens doende om ook daarop enige beperkingen te leggen.

— Tenslotte zal de belastingverhoging slechts de *demand pull* inflatie verminderen, doch op de reeds op gang gekomen *cost push* inflatie heeft zij voorlopig weinig effect. Gedurende de eerste helft van 1968 hebben de loonsverhogingen op jaarbasis ruim 6½% bedragen. Dit is ongeveer 50% hoger dan het vorig jaar. De looncontracten

die binnenkort voor vernieuwing in aanmerking komen (bijv. staal) zullen eerder hoger dan lager zijn. Ook de economische adviesraad heeft bij monde van zijn voorzitter, Okun, verklaard dat voorlopig geen vermindering van de inflatoire druk verwacht wordt. Al wat de heer Okun voorlopig van de belastingmaatregelen verwacht, is een daling van het rendement op staatsfondsen. Dit rendement is inderdaad over de afgelopen maand met ongeveer ½% gedaald. Dit is echter minder te danken aan een toegenomen vertrouwen in de toekomstige koopkracht van de dollar — hoewel een dergelijk vertrouwen voor de lange termijn inderdaad gerechtvaardigd is — dan aan het opereren van de Federal Open Market Committee. Andere rentesoorten bevinden zich nog op recordhoogten. Toch zal ook hier wel een geleidelijke verlaging gaan optreden, niet als gevolg van een afgenomen kredietvraag, maar wegens het te verwachten optreden van het Federal Reserve System. Dit laatste is tot een verruiming van de geldmarkt wel moreel verplicht, omdat de Board in het verleden zijn restrictieve politiek steeds heeft verdedigd met het argument dat, aangezien de Regering weigert om een gezonde fiscale politiek na te streven, de gehele last van de bestrijding van de inflatie op de schouders der monetaire autoriteiten rust.

Het is interessant om op te merken dat de Governors van het Federal Reserve System er steeds op gewezen hebben, dat de mogelijkheden om inflatie met monetaire middelen te bestrijden slechts zeer beperkt zijn. Men kan de geld- en kapitaalmarkt krapper en duurder maken, maar aan de duurte stoort men zich in het algemeen niet, zolang er winstkansen zijn (een uitzondering is de hypotheekmarkt). Met de krapheid — beschikbaarheid van gelden — ligt het volgens de Federal Reserve in het algemeen zó, dat een verkrapping alleen dan de bedrijvigheid en inflatie merkbaar kan bestrijden, indien deze verkrapping zo ernstig is dat het economisch leven tot een „grinding halt” komt. En deze „grinding halt” treedt ook op wanneer de centrale bank de geldcirculatie constant houdt bij aanhoudende begrotingstekorten. Dit behoort ons iets te leren aangaande de causale samenhang van geldvoorraad en *prijsspeil*. Het begrotingstekort stimuleert de vraag en de bedrijvigheid, en de centrale bank is tenslotte wel verplicht om de toenemende bedrijvigheid en de hogere prijzen te financieren, op straffe van een „grinding halt”.

(I.M.)

 N.V. SLAVENBURG'S BANK

Om tot de betalingsbalans terug te keren: er moet dus geconstateerd worden dat een verbetering van de handelsbalans als gevolg van de belastingmaatregelen voorshands niet te verwachten is. De handelsbalans kan uiteraard wel door andere oorzaken verbeteren, bijvoorbeeld doordat de prijzen in andere landen sterker zouden stijgen dan in de Verenigde Staten, of door de invoering van handelsbeperkingen. Geen van beide mogelijkheden zijn echter als waarschijnlijk te beschouwen. Wel wordt er van de zijde van het Amerikaanse bedrijfsleven sterke druk uitgeoefend ten gunste van quota's en andere invoerbeperkingen, maar de regering heeft deze aandrang uit vrees voor represailles in hoofdzaak weerstaan. Men kan echter niet zeggen wat er zal gaan gebeuren indien de Franse (tijdelijke) invoerbeperkingen de Verenigde Staten direct gaan benadelen.

Uit het vorenstaande mag niet afgeleid worden, dat de Amerikaanse handelsbalans in de afgelopen tien jaar ongunstiger is geworden als een gevolg van de inflatie. Er zijn uiteraard goederen aan te wijzen, die in de laatste jaren duurder zijn geworden dan de geïmporteerde, maar het omgekeerde komt ook voor. Het gaat er tenslotte om of de koopkracht van de dollar meer is gedaald dan de valuta's van andere landen. Nu wijzen de cijfers uit, dat de prijzen van consumptiegoederen in de Verenigde Staten over de afgelopen tien jaar gestegen zijn met 17%. Terwijl de stijging in Engeland 30%, in Frankrijk 39%, in West-Duitsland 24%, in Italië 39% en in Japan 57% bedroeg. Thans stijgt het prijspeil in de Verenigde Staten met ongeveer 4% per jaar.

Prijsontwikkelingen in de verschillende landen kunnen de vermindering van het Amerikaanse overschot op de handelsbalans niet verklaren. Over de factoren die dat wél kunnen, zou heel veel te zeggen zijn. In het bestek van dit artikel zij echter volstaan met het noemen van de volgende directe oorzaken: wijzigingen in de smaak (kleineré en meer sportieve auto's die ingevoerd moeten worden), stakingen (staal, koper), een enorme toeneming van de binnenlandse vraag wegens de voortdurende hoogconjunctuur, en de inbeslagneming van de productiefactoren voor de oorlog in Vietnam. *Het is duidelijk dat het vorenstaande niet wijst op de noodzakelijkheid of wenselijkheid van een devaluatie van de dollar ten opzichte van andere valuta's.* Een oplossing die overigens ook door de andere landen weinig op prijs zou worden gesteld.

BETALINGSBALANS: DE ANDERE POSTEN

Zoals hierboven reeds is aangeduid, moet worden betwijfeld of men zich voor het zoeken naar een oplossing van de betalingsbalansmoeilijkheden wel moet concentreren op de handelsbalans. Indien men drastische maatregelen als devaluatie van de dollar en strenge invoerbeperkingen buiten beschouwing laat, zijn er weinig mogelijkheden om de handelsbalans op korte termijn belangrijk te verbeteren. Voor het lopende jaar ziet het er al weinig rooskleurig uit. In de eerste vijf maanden van 1968 werd een overschot op de handelsbalans behaald van slechts \$ 405 mln., vergeleken met \$ 1.900 mln. over de overeenkomstige periode van 1967. In dit verband moet men zich toch wel bezinnen alvorens hierover een afkeurend oordeel uit te spreken. Is het tenslotte zo abnormaal dat een volwassen kapitaaluitvoerend land slechts een klein, of in het geheel geen, overschot op de handelsbalans heeft? Hadden de „oude” landen, zoals Engeland, Frankrijk en Nederland, vóór de tweede wereldoorlog niet voortdurend een passieve handelsbalans, en werkte dit niet mede aan het

Lees vaardig

„Lees vaardig” is de aantrekkelijke titel van een boek van de hand van Mr. H. Luijk en K. R. J. de Bruyn Prince¹, dat ingaat op de vraag hoe een grote(re) leesvaardigheid kan worden verkregen. Wie zich ervan bewust is dat hij tot de categorie der langzame lezers behoort en de behoefte gevoelt zijn leesvaardigheid te vergroten, zal bij het zien van zo'n titel lust krijgen kennis te maken met het boek, temeer daar aan deze titel nog is toegevoegd dat het gaat om een „Handleiding voor methodisch lezen”. Als hij zich dan tot lezen zet, zal hij bemerken dat hem inderdaad interessante, zeer overzichtelijk gepresenteerde, stof is voorgelegd en bovendien dat het boek vaardig is geschreven — een eerste voorwaarde om het ook vaardig te kunnen lezen. Toch zal het gebodene hem teleurstellen, want het aantal praktische adviezen dat hij voor zijn geld krijgt valt voor een „handleiding” tegen. Met behulp van uitsluitend dit boek zal hij niet zo ver komen als hij gehoopt had en als hij op grond van de ondertitel ook mocht verwachten.

Al is het boek dan blijkens de inleiding speciaal geschreven voor hen die hun leesproductiviteit willen opvoeren zónder aan een mondelinge of schriftelijke cursus te hoeven meedoen, het mondt uit in het advies zo'n leescursus, als het even kan, toch maar te gaan volgen, want, zo argumenteren de schrijvers: „Pas dan haalt u er werkelijk uit wat erin zit”. Zij kunnen het weten: zij hebben naar zij mededelen een twaalfjarige ervaring met leesvaardigheidstraining! Een ervaring, die onder andere heeft uitgewezen — het wordt met kapitale letters op de kaft vermeld — dat sneller én beter lezen een heel eind hand in hand gaan. Doch om te ontdekken dat over de juistheid van deze uitspraak in haar algemeenheid geen twijfel behoeft te bestaan en om zich ervan te laten overtuigen dat het volgen van een leescursus in bepaalde gevallen nuttig kan zijn, behoeft zeker niet het gehele boek te worden doorgenomen. Men kan ook veilig en in vrij ruime mate tekst overslaan in dit boek. De schrijvers zullen er geen aanstoot aan nemen: zij bevelen deze methode voor sommige gevallen zelf aan. Bovendien luidt een van hun stellingen: „Er zijn maar weinig boeken geschreven waarvan elk hoofdstuk even precies en nauwkeurig moet worden gelezen!” (blz. 67). Tot die weinige behoort „Lees vaardig” niet.

d. W.

¹ Verschenen bij AE. E. Kluwer, Deventer 1967, 94 blz., f. 9,50.

economisch evenwicht in de wereld? Het tekort op de handelsbalans werd door het overschot op de dienstbalans goedge maakt. Werd het niet als abnormaal en soms onwenselijk beschouwd, dat de Verenigde Staten een voortdurend exportoverschot hadden? Het is duidelijk dat de Amerikaanse betalingsbalans ook in evenwicht moet kunnen zijn zonder een surplus op de handelsbalans. Dit wijst er wederom op dat men meer aandacht aan de andere posten van de betalingsbalans moet besteden.

Het tekort op de Amerikaanse betalingsbalans is een gevolg van grote investeringen in, en hulpverlening aan, het buitenland, en andere betalingen zonder directe tegenprestatie. Buitenlandse hulpverlening en militaire uitgaven (excl. voor Vietnam) belopen meer dan \$ 8 mrd. per jaar. Dit is reeds meer dan het dubbele van het tekort over 1967 (\$ 3,6 mrd.).

De netto buitenlandse investeringen beliepen \$ 4,3 mrd. (het netto investeringsinkomen daarentegen beliep reeds \$ 4,5 mrd.). De in januari 1968 door de President aangekondigde maatregelen beogen de directe investeringen met \$ 1 mrd. te verminderen, terwijl de kort-kredietverlening door de banken met \$ 0,5 mrd. moet worden teruggebracht. Om de rest van het tekort te dekken, zijn nog maatregelen in bewerking (belasting op buitenlandse reizen, bezuiniging op overzees personeel, enz.). Ondanks deze maatregelen moet men niet verwachten dat de betalingsbalans over 1968 in evenwicht zal komen, speciaal wanneer de handelsbalans zich blijft ontwikkelen, zoals deze dit over de eerste vijf maanden heeft gedaan. Van het bereiken van een geforceerd evenwicht door drastisch te bezuinigen op de buitenlandse hulpverlening, het instandhouden van Amerikaanse troepen in het buitenland (Duitsland, Japan) en op andere hulp, is op het ogenblik geen sprake, terwijl toch hier de grootste mogelijkheden liggen.

Over de beperkingen van de directe Amerikaanse investeringen in Europa mogen sommigen zich uit een nationalistisch oogpunt verheugen, het is de vraag of dit uit een economisch oogpunt niet ongunstig is. Deze investeringen zullen de Verenigde Staten in de toekomst in staat moeten stellen om de betalingsbalans in evenwicht te helpen brengen wanneer de handelsbalans de huidige tendens handhaaft. Ook voor Europa moeten de economische gevolgen van het binnen haar gebied hebben van grote en uiterst moderne bedrijven overwegend gunstig zijn.

Het probleem waarom tenslotte alles draait is, dat de Europese landen grote dollarsaldi hebben en dat deze nog toenemen. Eigenlijk behoorde dit geen probleem te zijn, doch een welkome voorziening in de behoefte aan internationale liquiditeit. De dollar is de enige valuta die in de wereld van heden geschikt is om als sleutelvaluta te fungeren. Tenslotte is de Verenigde Staten een land dat, met een nationaal inkomen van meer dan \$ 800 mrd., ongeveer 42% van de produktie van de gehele vrije wereld voor zijn rekening neemt en waar de typische industrie-employé twee maal zoveel per uur produceert als zijn collega in Europa. „Dollars being the only national purchasing power giving direct access to the largest and most diversified market of goods and services and being freely convertible into gold.”¹ Het is het laatste deel van dit citaat wat op het ogenblik de moeilijkheden veroorzaakt. Op grond van het eerste deel zou men gaarne dollars als valutareserves aanhouden, maar wegens het laatste wenst men niet meer, doch minder dollars. Men is bevreesd dat de dollars uiteindelijk niet meer in goud zullen zijn om te wisselen, althans niet tegen de huidige prijs van \$ 35 per ounce. „Deze angst vloeit voort uit het conversierecht in goud,”² Indien de Verenigde Staten nog over \$ 50 mrd. goud zou beschikken, zou men zich niet zo druk maken om de Amerikaanse betalingsbalans of de begroting. Nog minder bezorgd zou men zich gemaakt hebben wanneer de Amerikaanse goudproduktie gedurende de afgelopen tien jaar \$ 3 mrd. per jaar zou hebben bedragen en het betalingsbalanstekort op die wijze zou zijn aangevuld. Het valt niet te loochenen, dat het tenslotte gaat om het goud en wel om voor zijn

dollars uiteindelijk goud te kunnen krijgen tegen \$ 35 per ounce. Men mag dit barbaars of primitief noemen; men zal verbaasd staan hoeveel primitieve mensen er zijn, zelfs onder de monetaire autoriteiten!

CONCLUSIE: VERHOOGING VAN DE GOUDPRIJS

Wanneer dan geconcludeerd moet worden dat (1) de landen buiten de Verenigde Staten er geen bezwaar tegen hebben om dollars aan te houden wanneer deze inwisselbaar zijn in goud, en (2) men ten aanzien van de inwisselbaarheid in de (verre) toekomst geen risico's wenst te nemen, dan is er slechts één³ oplossing: een verhoging van de goudprijs tot \$ 70 of \$ 100 per ounce. De vrees voor een verdere verhoging van de goudprijs is dan voor deze generatie wel van de baan, lang genoeg althans om zonder vrees en spanningen aan de problemen op langere termijn te werken. Men moet deze oplossing niet zien als een regeling van het toekomstige monetaire stelsel, of de schepping van additionele liquiditeiten. Misschien kan dit op andere wijze — Special Drawing Rights, Plan-Posthuma, enz. — geschieden. De kwestie is echter dat geen van deze plannen de acute moeilijkheden kan oplossen. De hier aanbevolen oplossing moge, zo men wil, een *testimonium paupertatis* zijn; het streven naar perfectie zou wel eens op een chaos van noodmaatregelen kunnen uitlopen. Dit echter behoort niet meer thuis in dit artikel, dat tenslotte slechts de positie van de dollar na de belastingverhogingen in het licht wil stellen⁴. Prof. Dr. H. W. J. Wijnholds

¹ Prof. Dr. S. Posthuma: „De behoefte aan monetaire reserves en de evenwichtsproblematiek”, in *De Economist*, november/december 1966, blz. 723.

² Posthuma, op. cit., blz. 735. Wellicht ten overvloede zij vermeld dat Posthuma deze zin in een ander verband gebruikt. De waarheid van de uitspraak doet daaraan echter niets af.

³ Aangenomen wordt dat invoering van een stelsel van zwevende wisselkoersen, deviezencontrole, handelsbeperkingen en dergelijke oplossingen, nog minder aanvaardbaar zijn voor de officiële houders van dollarclaims.

⁴ Voor de kwestie van de goudprijsverhoging zie men van schrijver dezes: „The Dollar and the gold” in *Economie* van mei 1968; alsmede: „Sterling en goud”, in *ESB* van 3 juli 1968. In het laatstgenoemde artikel wordt beschreven hoe het pond sterling absoluut afhankelijk is geworden van de Zuidafrikaanse goudproduktie.

(I.M.)

EERSTE
TUSSENTIJD
BERICHT

Interunie

Vraag een exemplaar van het zojuist verschenen tussentijds bericht bij uw bankier of commissionair of zend een briefkaart aan Interunie.

N.V. Internationale Beleggings Unie
„Interunie”, Postbus 617, Den Haag.

Polak en de economie*

De economische fundering van de toekomstvisie van Prof. Dr. F. L. Polak

In zijn futuristische beschouwingen over onze maatschappij heeft Prof. Dr. F. L. Polak zich niet beperkt tot het geven van een sociologische en een cultuurfilosofische visie. Ook op het gebied van de economie heeft de schrijver menige uitspraak gedaan. Met name ten aanzien van het effect van de automatisering op de werkgelegenheid. Doel van dit artikel is na te gaan of de wetenschappelijke basis van deze uitspraken solide genoeg is. Allereerst zal het verband tussen automatisering en werkgelegenheid worden geanalyseerd en daarna toetsen we de opvattingen van Polak aan deze analyse.

AUTOMATISERING EN WERKGELEGENHEID

We gaan uit van een dynamische maatschappij, waarin de economische subjecten onbegrensde doch veranderende behoeften hebben, die met beperkte middelen worden bevredigd. De veranderingen in de consumentenpreferenties kunnen zich enerzijds voordoen, doordat de vraag naar bepaalde behoeften verzadigd wordt (de inkomenselasticiteit van de vraag daalt dan tot nul of wordt zelfs negatief) en anderzijds door de ontwikkeling van nieuwe producten (mogelijk door spuurwerk). De vraag in welke mate deze qua omvang en samenstelling wisselende behoeften kunnen worden bevredigd, hangt af van het gebruik van de beperkt aanwezige produktiemiddelen. De toepassing van de technische vooruitgang maakt het onder meer mogelijk, dat deze middelen steeds efficiënter kunnen worden benut. Ook de invoering van automatisering heeft primair als ratio, dat door een bepaalde verbetering der produktie-methoden de doelmatigheid van de produktie stijgt.

Automatisering komt neer op het toepassen van zodanige machines in het produktieproces, dat de arbeidstaak van het besturen (inclusief het corrigeren) van dat proces geheel of gedeeltelijk vervalt. Dit is mogelijk dankzij de ontwikkeling van de elektronische besturingsapparatuur. Van perfecte automatisering kunnen we dan spreken, als er een integratie van alle produktiehandelingen plaats vindt zodanig, dat een organische eenheid ontstaat zonder tussenkomst van de mens. Economisch gezien is automatisering dus arbeidsbesparend, met andere woorden het heeft een direct negatief effect op de werkgelegenheid.

Het is dienstig bij de werkgelegenheid een onderscheid te maken tussen het aantal *arbeidsplaatsen* en het aantal *man-uren* per jaar (d.i. arbeidsvolume). Pigou benadert de werkgelegenheid alleen vanuit het eerste gezichtspunt. In zijn *Keynes' general theory in retrospective view* (1952, blz. 5) geeft hij de volgende definitie van volledige werkgelegenheid: er heerst volledige werkgelegenheid, wanneer het aantal in loondienst werkzame personen gelijk is aan het aantal dergenen die zich bij de geldende loonvoet voor het verrichten van loonarbeid aanmelden, verminderd met de

wrijvingswerkloosheid, terwijl het aantal vacatures gelijk is aan deze wrijvingswerkloosheid.

Niet alleen analytisch, maar ook operationeel is deze definitie niet bruikbaar. Enerzijds zagen we in 1967 het verschijnsel, dat bedrijven met een te grote voorraad het aantal man-uren per jaar verlaagden, doch het aantal arbeidsplaatsen constant hielden. Volgens de definitie van Pigou zou deze handelwijze géén invloed gehad hebben op de werkgelegenheidsgraad. Anderzijds missen we in de definitie een grens aan de wrijvingswerkloosheid. Zolang de mogelijkheid tot verhoging van de arbeidsmobiliteit nog aanwezig is, willen we niet spreken van volledige of, beter nog, optimale werkgelegenheid. We kunnen ons een zodanige minimalisering van de wrijvingswerkloosheid voorstellen, dat de grenskosten ter verhoging van de arbeidsmobiliteit gelijk worden aan de meerdere opbrengst van de laatst toegevoegde arbeidsplaats (we noemen haar dan normaal).

Onze definitie van optimale werkgelegenheid wordt dan: er is sprake van optimale werkgelegenheid, als het totale arbeidsvolume in de loonsector gelijk is aan het arbeidsvolume van de werknemers, die zich bij de geldende loonvoet voor het verrichten van loonarbeid aanmelden, verminderd met het minimale arbeidsvolume van werknemers, die door wrijvingswerkloosheid geen emplooi kunnen vinden, terwijl het onbevredigde deel van het door werkgevers gevraagde arbeidsvolume gelijk is aan het arbeidsvolume uit hoofde van deze wrijvingswerkloosheid.

Onderzocht dient nu te worden, welke afwijkingen er van de optimale werkgelegenheid mogelijk zijn in verband met de automatisering. Het niveau van de normale wrijvingswerkloosheid zal waarschijnlijk stijgen, daar de automatisering het produktieproces wezenlijk verandert en kwalitatief andere eisen stelt aan de werknemers. Een toename van de normale wrijvingswerkloosheid is echter niet *noodzakelijk*; dit hangt onder meer af van de effectiviteit van het *arbeidsmarktbeleid* van de regering.

Ook uit een onevenwichtige verhouding der produktiefactoren kan werkloosheid ontstaan. We onderscheiden daarbij werkloosheid door *kapitaalovervloed* en werkloosheid door *kapitaalschaarste*. De eerste veronderstelt een te grote spaarneiging oftewel een onderbesteding. Een structureel te grote spaarneiging is geen realistische veronderstelling. Hoewel de automatisering op bestaande produktieprocessen een kapitaalbesparende invloed heeft, zodat de hoeveelheid kapitaal per eenheid produkt daalt, wordt dit laatste waarschijnlijk méér dan gecompenseerd door de stijgende kapitaalintensiteit (hoeveelheid kapitaal per ar-

* Ik dank de heer Drs. P. J. Uitermark voor zijn kritische opmerkingen. Uiteraard komen de nog resterende fouten voor mijn rekening.

beider) en de ontwikkeling van nieuwe investeringsmogelijkheden. Een seculair tekort van de effectieve vraag sluiten we dus uit. Het cyclisch karakter van de onderbestedingswerkloosheid is echter wel duidelijk; de vraag of de automatiseringsinvesteringen de conjunctuur zullen verscherpen, laten we hier onbeantwoord.

De werkloosheid door kapitaalschaarste is voor ons probleem van meer belang. Dit is de gevreesde technologische of structurele werkloosheid, veroorzaakt door een onvolkomen substitutiemogelijkheid tussen arbeid en kapitaal, en door een tekortschietende kapitaalvorming. Meestal is het namelijk niet alleen de rationalisatie van de produktie, die via een verhoogde kapitaalintensiteit om een vergroting van het spaarvolume in een volkshuishouding vraagt, maar ook de groei van de beroepsbevolking. De automatisering heeft een sterk arbeidsbesparend karakter en stelt daardoor hoge eisen aan de flexibiliteit van de volkshuishouding. Ook hierom wordt het belang van een goede arbeidsmarktpolitiek van de overheid steeds groter.

Ten aanzien van het effect van de technische vooruitgang op de werkgelegenheid bestaan er twee theorieën: de *uitstotingstheorie* (ondermeer van Ricardo, Marx, Wiener en in 1949: Polak) en de *compensatietheorie* (ondermeer van Say). Ricardo c.s. verkeken zich op het ene dynamische element van de technische vooruitgang, namelijk het arbeidsbesparende karakter, en vergaten daarbij het compenserende dynamische element van de ontwikkeling van nieuwe produkten en produktvariëteiten.

Voor de automatisering gaat dit eveneens op. Hoewel zij ten aanzien van bestaande en nieuwe produktieprocessen sterk arbeidsbesparend werkt, zullen er dankzij speurwerk en produktontwikkeling op lange termijn zeer waarschijnlijk voldoende nieuwe produktieprocessen met bijbehorende arbeidsplaatsen ingericht worden om de weggevalen arbeidsplaatsen te compenseren. Het extreme geval waarbij de toepassing van perfecte automatisering op alle produktieprocessen mogelijk is, berust op het doortrekken van aanwezige tendenties tot in het oneindige. Zo'n situatie is in de naaste toekomst niet denkbaar. Daarbij behoeft het aantal man-uren per jaar en per arbeidsplaats niet uit noodzaak drastisch verlaagd te worden. Het is uiteindelijk aan het economisch subject of waarschijnlijk aan de collectiviteit van economische subjecten, i.c. de vakverenigingen, om te beslissen of zij de potentiële welvaart reëel wil opnemen of in de vorm van arbeidstijdverkorting.

DE VISIE VAN PROF. DR. F. L. POLAK

Prof. Polak stelt zich in zijn publikaties ten doel zich te bezinnen op de mogelijke gevaren, die de invoering der automatisering met zich mee brengt (*Mens en computer*, 1963, blz. 126). Hij is geen pessimist, maar wil dat we op tijd maatregelen nemen. De bedoelde maatregelen liggen voornamelijk op het gebied van de cultuurpolitiek, die voor de economie exogeen bepaald is. Wél interesseren ons de ontwikkelingstendenties, die Polak meent te kunnen aangeven. In het onderstaande worden deze aan de hand van een viertal uitspraken behandeld.

1. massawerkloosheid of vrije-tijdprobleem

In zijn oratie (*De wentelgang der wetenschap en de maatschappij van morgen*, 1949) besteedde Polak al aandacht aan de technische vooruitgang in de vorm van „volautomatisering”. Alleen in een der noten sprak hij zich duidelijk uit (no. 1 op blz. 42), waar hij het vooruitzicht van de

TABEL 1.

Procentuele verdeling der beroepsbevolking

	Landbouw	Industrie	Diensten
ca. 1980 (Polak)	10	10	80
ca. 2000 (Zimmerman)	5	25	70
ca. 2000 (Fourastié)	10	10	80

Bronnen: Polak: *Mens en Computer*, blz. 127; Zimmerman en Fourastié: in *De Economist*, nov./dec. 1967, blz. 707.

massawerkloosheid stelde. In zijn latere publikaties vinden we wat genuanceerder uitspraken. Het gevolg van automatisering hoeft niet per se structurele werkloosheid te zijn (*Automatisering en haar economische en sociale gevolgen*, rede, 1 april 1966, blz. 15). Wél is volgens Polak het enig werkelijk afdoende middel ertegen: verkorting van de arbeidstijd. Het centrale probleem van de toekomst is dan ook volgens hem: *de vrije tijd* (*De nieuwe wereld der automatisering*, 1966, blz. 225). Ter illustratie beschrijft de auteur een tweetal tendenties:

a. *De sectorenverschuiving*. In navolging van Allan Fisher en Colin Clark onderscheidt Jean Fourastié in zijn *Grand espoir du XXe siècle* drie sectoren met als belangrijkste (statische) criterium de inkomenselasticiteit van de vraag naar produkten uit elke sector. De technische vooruitgang zal een verschuiving van de werkgelegenheid van de agrarische via de industriële naar de dienstensector met zich meebrengen. Automatisering, integraal of marginaal toegepast, kan door haar arbeidsbesparende karakter dit proces versnellen (zie voor een schatting tabel 1). Conclusie uit deze ontwikkeling: de opvangcapaciteit van de derde (de diensten-) sector moet zeer groot zijn. Polak wijst erop, dat de dienstensector zelf ook gaat automatiseren. Het is duidelijk, dat de auteur hier twijfelt aan een adequate expansie der behoeften. Immers een dóórdringen van de automatisering in de derde sector maakt het mogelijk, dat bestaande en nieuwe behoeften eerder bevredigd kunnen worden. De door automatisering vrijgekomen arbeidskrachten zullen bij nieuwe produktieprocessen ingeschakeld worden.

De waarde van de sectorenindeling van het economisch leven is voor ons probleem zeer twijfelachtig. De dienstensector is namelijk een restsector, waar in de loop van de tijd vele nieuwe produktieprocessen een plaats krijgen. Het toenemend belang van de dienstensector is geen noodzakelijk gevolg van de technische vooruitgang, maar veeleer een begeleidingsverschijnsel dat eigenlijk uit de vage definitie van de dienstensector voortvloeit. Het zijn primair de economische subjecten, die door de intensiteit van hun vraag en hun waardering van vrije tijd de verdeling van de arbeidsplaatsen over de sectoren bepalen. In de tweede plaats is bijvoorbeeld ook de mate van specialisatie c.q. differentiatie van belang (adviserende ingenieursbureaus behoren tot de dienstensector, doch ondersteunen de industriële produktie).

Polak heeft dit bezwaar ook ingezien en hij stelt daarom voor een vierde sector te scheppen (*Automatie*, 1958, blz. 105). Deze culturele sector is volgens de schrijver economisch niet productief; naar onze mening is deze uitspraak onjuist. Elke sector van het economisch leven is per definitie productief, als haar produkten of diensten in een behoefte voorzien. Het bestaan van een al dan niet gestimuleerde

behoefte is dus essentieel voor de aanwezigheid van deze culturele sector. Polak ziet deze stimulering als een noodzakelijke voorwaarde zonder welke het vrije-tijdprobleem niet opgelost kan worden. Vandaar ook zijn stelling, dat het socialisme met zijn wil tot culturele hervorming een onvermijdelijk wetmatig gevolg zal zijn van het door-dringen der automatisering (*De nieuwe wereld*, blz. 228). Indien er zulk een wetmatigheid bestaat, dan twijfelen we aan de noodzaak van bezinning, zodat op tijd maatregelen getroffen kunnen worden (zie hierboven).

Het is veeleer zó, dat de automatisering in toenemende mate mogelijk maakt, dat naast materiële behoeften ook bepaalde immateriële behoeften bevredigd kunnen worden. Of de preferenties van de consumenten in die richting zullen verschuiven is de toekomstvraag, die hier aan de orde is. Er is geen wetmatigheid doch een waarschijnlijkheid van een dergelijke ontwikkelingstendens. Een ontwikkeling, die natuurlijk ook door de collectiviteit der economische subjecten, i.c. haar vertegenwoordiger: de overheid, gestimuleerd kan worden.

b. *De arbeidstijdverkorting.* Ook hier wil Polak een lijn doortrekken. Hij wijst op de arbeidstijdverkorting na de industriële revolutie van 15 à 16 uur tot 8 à 9 uur per dag (*Automatisering*, blz. 138) en ziet de automatisering als versneller van dit proces.

Bezien wij echter de ontwikkeling in de Verenigde Staten, dan blijkt dat in de jaren vijftig, dus juist in de begintijd der automatisering, het feitelijk gewerkt aantal uren per week rond de 40 schommelde en na 1960, mede onder invloed van de conjunctuur, zelfs weer toenam (zie tabel 3). Vergelijken we dit met de cijfers van de normale arbeidsduur (tabel 2), dan blijkt daaruit een duidelijke tendens tot vertraging van de arbeidstijdverkorting. *Het is primair de verhouding tussen marginale waardering voor vrije tijd en voor inkomen*, die deze ontwikkeling bepaalt en dus niet, zoals Polak stelt, de invoering van de automatisering.

Eén indirect effect van een eventuele arbeidstijdverkorting vermeldt de auteur niet. Als de consument kiest voor méér vrije tijd, dan offert hij namelijk niet alleen een bepaald inkomen, c.q. een stuk materiële behoeftenbevrediging op, maar tevens ontstaan er door de vrije-tijd-besteding nieuwe behoeften. Ook daarom is een excessieve arbeidstijdverkorting niet waarschijnlijk.

2. Versluitende werking hoogconjunctuur

De automatisering is in de Verenigde Staten het verst gevorderd. Het is dan ook begrijpelijk dat Polak hier zijn theorieën tracht te verifiëren. Zijn eigen betoog volgende, zouden we hier verwachten dat hij in navolging van J. K. Galbraith (*The Affluent Society*) een tekort aan culturele (en sociale) zorg in de VS aantoonit. Maar Polak vergeet deze schakel en heeft zelfs geen belangstelling voor het verloop van de feitelijke arbeidsduur (tabel 3). In plaats daarvan wil hij een grotere werkloosheid als gevolg van de automatisering aantonen. Ondanks de opkomst van de automatisering daalde het werkloosheidspercentage van de Verenigde Staten aanzienlijk. Namelijk van 6,7% in 1961 naar 3,9% in 1966 (*Economic report to the president 1967*, blz. 238).

Polak meent nu, dat de invloed der automatisering versluitend wordt door onder meer (*Automatisering*, blz. 14) a. de hoogconjunctuur, b. de oorlog in Vietnam. Onze kritiek hierop is:

ad a. In dezelfde rede memoreerde Polak, dat in de

TABEL 2.

Normale arbeidsduur in de Verenigde Staten (uren per week)

1850	71,0	1900	56,1
1860	66,6	1910	54,8
1870	63,4	1920	50,8
1880	61,1	1930	48,7
1890	58,1	1940	40,2

Bron: Verdoorn, *Arbeidsduur en welvaartspeil* (1947, blz. 258).

TABEL 3.

Feitelijke arbeidsduur in de Verenigde Staten (uren per week)

1940	38,1	1950	40,5	1960	39,7
1941	40,6	1951	40,6	1961	39,8
1942	34,1	1952	40,7	1962	40,4
1943	45,0	1953	40,5	1963	40,5
1944	45,2	1954	39,6	1964	40,7
1945	43,5	1955	40,7	1965	41,2
1946	40,3	1956	40,4	1966	41,4
1947	40,4	1957	39,8		
1948	40,0	1958	39,2		
1949	39,1	1959	40,3		

Bron: *Economic Report to the President*, 1967, blz. 244.

vorige hoogconjunctuur de technologische werkloosheid nog zo'n 5 à 6% bedroeg. Een verklaring voor het bovengenoemde dalen van het werkloosheidspercentage kan de aanwezigheid van de hoogconjunctuur niet geven. De automatiseringsinvesteringen hebben een structureel (groei-)effect en een conjunctureel effect. De wisselwerking tussen beide effecten bepaalt de invloed op de werkgelegenheid. De hoogconjunctuur heeft daarom geen versluitende werking. De conjunctuur is namelijk geen losstaand fenomeen, maar wordt eveneens beïnvloed door de automatisering.

ad b. Ook de oorlog in Vietnam werkt niet versluitend. Hoogstens kan gesteld worden, dat deze oorlogsuitgaven in enigerlei mate conjunctuurstabiliserend of -stimulerend werken. Is het niet waarschijnlijk, dat bij het ontbreken van deze bestedingen meer aandacht aan het opbouwen van de „great society”, aan de hulp aan minder ontwikkelde gebieden en aan andere koopkracht eisende zaken besteed zou worden?

3. Downgrading in de beroepsstructuur

Polak stelt, dat de uitbreiding van het aantal arbeidsplaatsen door de ontwikkeling van nieuwe behoeften geen gelijke tred kan houden met de door versnelde automatisering gevallende arbeidsplaatsen. Logisch gevolg hiervan is de noodzaak tot arbeidstijdverkorting om werkloosheid te voorkomen. Slechts een gering deel van de beroepsbevolking zal in dat proces ook een beter baantje kunnen vinden (zogenaamde „upgrading” van Friedrich Pollock) en een grote meerderheid moet rekening houden met „downgrading” of ontslag (*Automatie*, blz. 87). Dit in grote tegenstelling tot de mening van Peter F. Drucker, die in *The practice of management* (1954, blz. 17) de sterk stijgende behoefte aan goed geschoold en getraind kader benadrukt als gevolg van de automatisering. Zijn schatting van een arbeidstekort in 1975, als de automatisering niet wordt doorgevoerd, is overigens in het licht van het hier-voor gestelde even onjuist, als de verwachting van Polak van een excessieve arbeidstijdverkorting.

In ieder geval staat vast, dat de automatisering als micro-

economisch proces een wijziging in de beroepenstructuur noodzakelijk maakt, waarbij andere en waarschijnlijk hogere eisen aan de beroepsbevolking gesteld worden. Polak neemt daarbij een grens aan voor de omscholingsmogelijkheid door het te lage intelligentiequotiënt van de arbeidersmassa. Daarbij ontkent hij impliciet het bestaan van een grote intelligentiereserve juist bij de arbeidersmassa, waaraan Prof. Dr. F. van Heek herhaaldelijk door middel van onderzoek bekendheid heeft gegeven (zie bijv. *Trouw* van 13 februari 1968 en *ESB* van 21 februari 1968, blz. 153). Een hieraan verwante opmerking van Polak is, dat de creatieve minderheid relatief langer zal moeten werken (*Automatisering*, blz. 16). De noodzaak van deze ontwikkeling ligt niet zozeer in de automatisering, maar in het feit dat een hoger inkomen bij bepaalde groepen (zoals artiesten, zakenmensen e.d.) niet leidt tot een geringer arbeidsaanbod i.c. werktijdverkorting (zie Tibor Scitovsky: *Welfare and competition*, Londen 1964, blz. 87).

Als laatste een niet-economische tendentie, die Polak in dit verband signaleert: het ontstaan van een kleine aristocratie van degenen, die de elektronica beheersen en het daaruit volgend gevaar voor de democratie (*Mens en computer*, blz. 141). De computer maakt het echter juist mogelijk alle gevolgen van een beslissing en de alternatieve mogelijkheden te overzien, zodat niet meer gesteund hoeft te worden op de „trial and error“-beslissing van de eenling aan de top. De mogelijkheid van verdere democratisering ontstaat.

4. Automatisering in de minder ontwikkelde gebieden

Het is teleurstellend, dat Polak hier slechts één aspect ziet: „bij niet-invoering van de automatie op korte termijn en op zeer grote schaal in de landen van de Afro-Aziatische gemeenschap, zal de technologische achterstand op den duur nauwelijks meer in te halen zijn en het verschil tot een welhaast onoverbrugbare antithese uitgroeien” (*De nieuwe wereld der automatie*, blz. 246). Snelle invoering van kapitaalintensieve productieprocessen is dus Polaks antwoord op het ontwikkelingsprobleem. Dat de ontwikkeling tot nu toe die tendens heeft gehad ontgaat de auteur. Het is juist de dualistische structuur van de minder ontwikkelde gebieden, die het belangrijkste probleem vormt. Beter is het in deze de suggestie van Prof. Dr. L. J. Zimmerman te volgen (*Arme en Rijke Landen*, 1960, blz. 83): om een redelijke werkgelegenheid te handhaven en een evenwichtige ontwikkeling te waarborgen is de toepassing van arbeidsintensieve machines en productieprocessen vooralsnog noodzakelijk.

Het aspect, waaraan Prof. Polak geen aandacht besteed heeft, is het volgende: onze automatisering met de daaruit voortvloeiende stijging van de arbeidsproductiviteit maakt het bij een constante arbeidsduur mogelijk toenemende financiële en technische bijstand te verlenen. Met één beslissing wordt zowel het pessimisme van Polak als dat van Zimmerman ondergraven (de laatste spreekt in zijn oratie „De toekomstige verhouding tussen ontwikkelde en onderontwikkelde gebieden op lange termijn”, *De Economist*, nov./dec. 1967, zijn twijfel uit ten aanzien van een vrijwillige en voldoende hulp der ontwikkelde landen aan de arme landen in de nabije toekomst).

CONCLUSIE

De automatisering zal micro-economisch beschouwd tot

Culturele kengetallen

Hieronder zijn voor de rijke Europese landen enkele kengetallen bijeengebracht, die een indicatie van de intensiteit en de diversiteit van de informatieverwerving geven. Als maatstaven zijn gekozen het aantal gelezen kranten, alsmede hun omvang en het aantal edities van boeken, waaronder — om de mate waarin de blik ook op het buitenland is gericht enigszins te indiceren — afzonderlijk de uitgegeven vertalingen. Daar de vertalingen uit het Engels volkomen domineren, is hierbij het Verenigd Koninkrijk vanzelfsprekend buiten beschouwing gelaten. De gegevens zijn ontleend aan het Statistisch Jaarboek van de Verenigde Naties. Telkens zijn de meest recente cijfers, welke voor alle landen beschikbaar waren, gekozen. De volgorde waarin de landen zijn geplaatst geeft, voor het onderhavige gebied, min of meer een culturele rangorde weer.

Krantenconsumptie in kg per hoofd in 1965	Aantal gelezen kranten per 1.000 inwoners in 1964 ¹																																										
1. Zweden	32,2	2. Denemarken	26,0	3. Verenigd Koninkrijk	25,3	4. Finland	24,5	5. Zwitserland	20,4	6. Nederland	18,7	7. Noorwegen	16,7	8/9 België en Luxemburg	14,0	10. IJsland	12,6	11. West-Duitsland	12,4	12. Frankrijk	11,1	1. Verenigd Koninkrijk ..	523	2. Zweden	505	3. IJsland	434	4. Luxemburg	425	5. Noorwegen	387	6. Zwitserland	365	7. Denemarken	344	8. West-Duitsland	323	9. België	285	10. Nederland	284	11. Frankrijk	245
2. Denemarken	26,0	3. Verenigd Koninkrijk	25,3	4. Finland	24,5	5. Zwitserland	20,4	6. Nederland	18,7	7. Noorwegen	16,7	8/9 België en Luxemburg	14,0	10. IJsland	12,6	11. West-Duitsland	12,4	12. Frankrijk	11,1	1. Verenigd Koninkrijk ..	523	2. Zweden	505	3. IJsland	434	4. Luxemburg	425	5. Noorwegen	387	6. Zwitserland	365	7. Denemarken	344	8. West-Duitsland	323	9. België	285	10. Nederland	284	11. Frankrijk	245		
3. Verenigd Koninkrijk	25,3	4. Finland	24,5	5. Zwitserland	20,4	6. Nederland	18,7	7. Noorwegen	16,7	8/9 België en Luxemburg	14,0	10. IJsland	12,6	11. West-Duitsland	12,4	12. Frankrijk	11,1	1. Verenigd Koninkrijk ..	523	2. Zweden	505	3. IJsland	434	4. Luxemburg	425	5. Noorwegen	387	6. Zwitserland	365	7. Denemarken	344	8. West-Duitsland	323	9. België	285	10. Nederland	284	11. Frankrijk	245				
4. Finland	24,5	5. Zwitserland	20,4	6. Nederland	18,7	7. Noorwegen	16,7	8/9 België en Luxemburg	14,0	10. IJsland	12,6	11. West-Duitsland	12,4	12. Frankrijk	11,1	1. Verenigd Koninkrijk ..	523	2. Zweden	505	3. IJsland	434	4. Luxemburg	425	5. Noorwegen	387	6. Zwitserland	365	7. Denemarken	344	8. West-Duitsland	323	9. België	285	10. Nederland	284	11. Frankrijk	245						
5. Zwitserland	20,4	6. Nederland	18,7	7. Noorwegen	16,7	8/9 België en Luxemburg	14,0	10. IJsland	12,6	11. West-Duitsland	12,4	12. Frankrijk	11,1	1. Verenigd Koninkrijk ..	523	2. Zweden	505	3. IJsland	434	4. Luxemburg	425	5. Noorwegen	387	6. Zwitserland	365	7. Denemarken	344	8. West-Duitsland	323	9. België	285	10. Nederland	284	11. Frankrijk	245								
6. Nederland	18,7	7. Noorwegen	16,7	8/9 België en Luxemburg	14,0	10. IJsland	12,6	11. West-Duitsland	12,4	12. Frankrijk	11,1	1. Verenigd Koninkrijk ..	523	2. Zweden	505	3. IJsland	434	4. Luxemburg	425	5. Noorwegen	387	6. Zwitserland	365	7. Denemarken	344	8. West-Duitsland	323	9. België	285	10. Nederland	284	11. Frankrijk	245										
7. Noorwegen	16,7	8/9 België en Luxemburg	14,0	10. IJsland	12,6	11. West-Duitsland	12,4	12. Frankrijk	11,1	1. Verenigd Koninkrijk ..	523	2. Zweden	505	3. IJsland	434	4. Luxemburg	425	5. Noorwegen	387	6. Zwitserland	365	7. Denemarken	344	8. West-Duitsland	323	9. België	285	10. Nederland	284	11. Frankrijk	245												
8/9 België en Luxemburg	14,0	10. IJsland	12,6	11. West-Duitsland	12,4	12. Frankrijk	11,1	1. Verenigd Koninkrijk ..	523	2. Zweden	505	3. IJsland	434	4. Luxemburg	425	5. Noorwegen	387	6. Zwitserland	365	7. Denemarken	344	8. West-Duitsland	323	9. België	285	10. Nederland	284	11. Frankrijk	245														
10. IJsland	12,6	11. West-Duitsland	12,4	12. Frankrijk	11,1	1. Verenigd Koninkrijk ..	523	2. Zweden	505	3. IJsland	434	4. Luxemburg	425	5. Noorwegen	387	6. Zwitserland	365	7. Denemarken	344	8. West-Duitsland	323	9. België	285	10. Nederland	284	11. Frankrijk	245																
11. West-Duitsland	12,4	12. Frankrijk	11,1	1. Verenigd Koninkrijk ..	523	2. Zweden	505	3. IJsland	434	4. Luxemburg	425	5. Noorwegen	387	6. Zwitserland	365	7. Denemarken	344	8. West-Duitsland	323	9. België	285	10. Nederland	284	11. Frankrijk	245																		
12. Frankrijk	11,1	1. Verenigd Koninkrijk ..	523	2. Zweden	505	3. IJsland	434	4. Luxemburg	425	5. Noorwegen	387	6. Zwitserland	365	7. Denemarken	344	8. West-Duitsland	323	9. België	285	10. Nederland	284	11. Frankrijk	245																				
1. Verenigd Koninkrijk ..	523	2. Zweden	505	3. IJsland	434	4. Luxemburg	425	5. Noorwegen	387	6. Zwitserland	365	7. Denemarken	344	8. West-Duitsland	323	9. België	285	10. Nederland	284	11. Frankrijk	245																						
2. Zweden	505	3. IJsland	434	4. Luxemburg	425	5. Noorwegen	387	6. Zwitserland	365	7. Denemarken	344	8. West-Duitsland	323	9. België	285	10. Nederland	284	11. Frankrijk	245																								
3. IJsland	434	4. Luxemburg	425	5. Noorwegen	387	6. Zwitserland	365	7. Denemarken	344	8. West-Duitsland	323	9. België	285	10. Nederland	284	11. Frankrijk	245																										
4. Luxemburg	425	5. Noorwegen	387	6. Zwitserland	365	7. Denemarken	344	8. West-Duitsland	323	9. België	285	10. Nederland	284	11. Frankrijk	245																												
5. Noorwegen	387	6. Zwitserland	365	7. Denemarken	344	8. West-Duitsland	323	9. België	285	10. Nederland	284	11. Frankrijk	245																														
6. Zwitserland	365	7. Denemarken	344	8. West-Duitsland	323	9. België	285	10. Nederland	284	11. Frankrijk	245																																
7. Denemarken	344	8. West-Duitsland	323	9. België	285	10. Nederland	284	11. Frankrijk	245																																		
8. West-Duitsland	323	9. België	285	10. Nederland	284	11. Frankrijk	245																																				
9. België	285	10. Nederland	284	11. Frankrijk	245																																						
10. Nederland	284	11. Frankrijk	245																																								
11. Frankrijk	245																																										

Titels geproduceerde boeken per 1.000 inwoners in 1964	Titels geproduceerde vertalingen per 10.000 inwoners in 1964 ²																																										
1. IJsland	2,71	2. Denemarken	0,99	3. Zwitserland	0,93	4. Zweden	0,86	5. Nederland	0,83	6. Finland	0,77	7. Noorwegen	0,76	8. Verenigd Koninkrijk ..	0,48	9. West-Duitsland	0,45	10. België	0,39	11. Luxemburg	0,39	12. Frankrijk	0,28	1. IJsland	7,25	2. Denemarken	2,02	3. Noorwegen	1,88	4. Zweden	1,76	5. Nederland	1,69	6. Finland	1,45	7. Zwitserland	1,36	8. België	0,85	9/10. West- en Oost-Duitsland	0,62	11. Frankrijk	0,42
2. Denemarken	0,99	3. Zwitserland	0,93	4. Zweden	0,86	5. Nederland	0,83	6. Finland	0,77	7. Noorwegen	0,76	8. Verenigd Koninkrijk ..	0,48	9. West-Duitsland	0,45	10. België	0,39	11. Luxemburg	0,39	12. Frankrijk	0,28	1. IJsland	7,25	2. Denemarken	2,02	3. Noorwegen	1,88	4. Zweden	1,76	5. Nederland	1,69	6. Finland	1,45	7. Zwitserland	1,36	8. België	0,85	9/10. West- en Oost-Duitsland	0,62	11. Frankrijk	0,42		
3. Zwitserland	0,93	4. Zweden	0,86	5. Nederland	0,83	6. Finland	0,77	7. Noorwegen	0,76	8. Verenigd Koninkrijk ..	0,48	9. West-Duitsland	0,45	10. België	0,39	11. Luxemburg	0,39	12. Frankrijk	0,28	1. IJsland	7,25	2. Denemarken	2,02	3. Noorwegen	1,88	4. Zweden	1,76	5. Nederland	1,69	6. Finland	1,45	7. Zwitserland	1,36	8. België	0,85	9/10. West- en Oost-Duitsland	0,62	11. Frankrijk	0,42				
4. Zweden	0,86	5. Nederland	0,83	6. Finland	0,77	7. Noorwegen	0,76	8. Verenigd Koninkrijk ..	0,48	9. West-Duitsland	0,45	10. België	0,39	11. Luxemburg	0,39	12. Frankrijk	0,28	1. IJsland	7,25	2. Denemarken	2,02	3. Noorwegen	1,88	4. Zweden	1,76	5. Nederland	1,69	6. Finland	1,45	7. Zwitserland	1,36	8. België	0,85	9/10. West- en Oost-Duitsland	0,62	11. Frankrijk	0,42						
5. Nederland	0,83	6. Finland	0,77	7. Noorwegen	0,76	8. Verenigd Koninkrijk ..	0,48	9. West-Duitsland	0,45	10. België	0,39	11. Luxemburg	0,39	12. Frankrijk	0,28	1. IJsland	7,25	2. Denemarken	2,02	3. Noorwegen	1,88	4. Zweden	1,76	5. Nederland	1,69	6. Finland	1,45	7. Zwitserland	1,36	8. België	0,85	9/10. West- en Oost-Duitsland	0,62	11. Frankrijk	0,42								
6. Finland	0,77	7. Noorwegen	0,76	8. Verenigd Koninkrijk ..	0,48	9. West-Duitsland	0,45	10. België	0,39	11. Luxemburg	0,39	12. Frankrijk	0,28	1. IJsland	7,25	2. Denemarken	2,02	3. Noorwegen	1,88	4. Zweden	1,76	5. Nederland	1,69	6. Finland	1,45	7. Zwitserland	1,36	8. België	0,85	9/10. West- en Oost-Duitsland	0,62	11. Frankrijk	0,42										
7. Noorwegen	0,76	8. Verenigd Koninkrijk ..	0,48	9. West-Duitsland	0,45	10. België	0,39	11. Luxemburg	0,39	12. Frankrijk	0,28	1. IJsland	7,25	2. Denemarken	2,02	3. Noorwegen	1,88	4. Zweden	1,76	5. Nederland	1,69	6. Finland	1,45	7. Zwitserland	1,36	8. België	0,85	9/10. West- en Oost-Duitsland	0,62	11. Frankrijk	0,42												
8. Verenigd Koninkrijk ..	0,48	9. West-Duitsland	0,45	10. België	0,39	11. Luxemburg	0,39	12. Frankrijk	0,28	1. IJsland	7,25	2. Denemarken	2,02	3. Noorwegen	1,88	4. Zweden	1,76	5. Nederland	1,69	6. Finland	1,45	7. Zwitserland	1,36	8. België	0,85	9/10. West- en Oost-Duitsland	0,62	11. Frankrijk	0,42														
9. West-Duitsland	0,45	10. België	0,39	11. Luxemburg	0,39	12. Frankrijk	0,28	1. IJsland	7,25	2. Denemarken	2,02	3. Noorwegen	1,88	4. Zweden	1,76	5. Nederland	1,69	6. Finland	1,45	7. Zwitserland	1,36	8. België	0,85	9/10. West- en Oost-Duitsland	0,62	11. Frankrijk	0,42																
10. België	0,39	11. Luxemburg	0,39	12. Frankrijk	0,28	1. IJsland	7,25	2. Denemarken	2,02	3. Noorwegen	1,88	4. Zweden	1,76	5. Nederland	1,69	6. Finland	1,45	7. Zwitserland	1,36	8. België	0,85	9/10. West- en Oost-Duitsland	0,62	11. Frankrijk	0,42																		
11. Luxemburg	0,39	12. Frankrijk	0,28	1. IJsland	7,25	2. Denemarken	2,02	3. Noorwegen	1,88	4. Zweden	1,76	5. Nederland	1,69	6. Finland	1,45	7. Zwitserland	1,36	8. België	0,85	9/10. West- en Oost-Duitsland	0,62	11. Frankrijk	0,42																				
12. Frankrijk	0,28	1. IJsland	7,25	2. Denemarken	2,02	3. Noorwegen	1,88	4. Zweden	1,76	5. Nederland	1,69	6. Finland	1,45	7. Zwitserland	1,36	8. België	0,85	9/10. West- en Oost-Duitsland	0,62	11. Frankrijk	0,42																						
1. IJsland	7,25	2. Denemarken	2,02	3. Noorwegen	1,88	4. Zweden	1,76	5. Nederland	1,69	6. Finland	1,45	7. Zwitserland	1,36	8. België	0,85	9/10. West- en Oost-Duitsland	0,62	11. Frankrijk	0,42																								
2. Denemarken	2,02	3. Noorwegen	1,88	4. Zweden	1,76	5. Nederland	1,69	6. Finland	1,45	7. Zwitserland	1,36	8. België	0,85	9/10. West- en Oost-Duitsland	0,62	11. Frankrijk	0,42																										
3. Noorwegen	1,88	4. Zweden	1,76	5. Nederland	1,69	6. Finland	1,45	7. Zwitserland	1,36	8. België	0,85	9/10. West- en Oost-Duitsland	0,62	11. Frankrijk	0,42																												
4. Zweden	1,76	5. Nederland	1,69	6. Finland	1,45	7. Zwitserland	1,36	8. België	0,85	9/10. West- en Oost-Duitsland	0,62	11. Frankrijk	0,42																														
5. Nederland	1,69	6. Finland	1,45	7. Zwitserland	1,36	8. België	0,85	9/10. West- en Oost-Duitsland	0,62	11. Frankrijk	0,42																																
6. Finland	1,45	7. Zwitserland	1,36	8. België	0,85	9/10. West- en Oost-Duitsland	0,62	11. Frankrijk	0,42																																		
7. Zwitserland	1,36	8. België	0,85	9/10. West- en Oost-Duitsland	0,62	11. Frankrijk	0,42																																				
8. België	0,85	9/10. West- en Oost-Duitsland	0,62	11. Frankrijk	0,42																																						
9/10. West- en Oost-Duitsland	0,62	11. Frankrijk	0,42																																								
11. Frankrijk	0,42																																										

¹ Finland onbekend. ² Luxemburg onbekend.

R. Iwema

een stijging van de arbeidsproductiviteit en een vermindering van het aantal arbeidsplaatsen, c.q. arbeidstijdverkorting, moeten leiden. Bij *aggregatie* hebben we ook met andere effecten te maken. Met name met de expansie van additionele en nieuwe behoeften en de daarbij behorende productieprocessen, inclusief benodigde arbeidsplaatsen. Polak acht deze expansie afhankelijk van toevallige factoren, zoals bijvoorbeeld de cultuurpolitiek van de overheid. Dit is onjuist. Zowel de ontwikkeling der automatisering, als het ontstaan van additionele en nieuwe behoeften, worden primair bepaald door de mate van spuurwerk en produktontwikkeling van ondernemingen en overheid. Beide factoren (research and development) hebben tot nu toe hun competentie bewezen om technologische werkloosheid in de zin van Polak, c.q. excessieve arbeidstijdverkorting, te voorkomen. Het is hoogst onwaarschijnlijk dat ze, mede gezien onze taak ten aanzien van de minder ontwikkelde gebieden, in de nabije toekomst zullen falen.

Michiel Kok

De nieuwe omzetbelasting in België

Terwijl Nederland de bespreking van het wetsontwerp betreffende de BTW grondig aanpakte, West-Duitsland op 1 januari 1968 deze belastingvorm invoerde, en Frankrijk veranderingen bracht aan het bestaande stelsel, werd in België een wetsontwerp voorbereid dat de invoering van deze nieuwe belasting voorziet op 1 januari 1970. Aldus zal voldaan zijn aan de verplichting die België op zich nam in het kader van de fiscale-harmoniseringsplannen van de EEG, waarin voorzien wordt dat tegen uiterlijk 1970 de lid-staten van het cumulatief systeem zouden overstappen naar de omzetbelasting op de toegevoegde waarde. Met Italië komt België aldus de laatste in de rij te staan van de lid-staten die de nieuwe omzetbelasting zullen invoeren tegen genoemde datum.

Dit wil echter niet zeggen dat België de laatste was om hierover *na te denken*: oorspronkelijk werd er gedacht de BTW in te voeren op 1 juli 1968. Om technische redenen kon deze vooropgestelde datum niet behouden blijven, maar tijdens de laatste drie jaren werd het studiewerk onafgebroken voortgezet¹. Het wetsontwerp voor de invoering van de nieuwe omzetbelasting, door de Minister van Financiën voorbereid, zal binnenkort (na advies van de Raad van State die het op zijn juridische merites bekeek), in beide Kamers aangeboden kunnen worden. Hieraan voorafgaande bracht een interministeriële werkgroep verslag uit over de economische gevolgen van de invoering van de BTW. Ondanks het feit dat het wetsontwerp op het ogenblik van het schrijven van dit artikel nog niet gepubliceerd werd, zijn er nochtans reeds voldoende reacties bekend van verschillende economische groepen, zodat men enig inzicht kan verkrijgen in de structuur van de nieuwe belasting. Anderzijds is er enkele maanden geleden een zekere parlementaire activiteit geweest, gestimuleerd door bepaalde industriële belangengroepen die aandrongen om maatregelen te nemen in de vorm van ontheffing van de huidige omzetbelastingen om zodoende de ongunstige gevolgen voor de Belgische export te beperken bij de invoering van de BTW in West-Duitsland en de toekomstige invoering in Nederland².

PROBLEMEN

Naar de literatuur ons leert, zijn de vragen van economische aard, die rijzen in de landen die het nieuwe stelsel van omzetbelasting wensen in te voeren, principieel dezelfde³. De verschillen in de antwoorden hebben op dit ogenblik echter slechts het karakter van nuanceringen die niet alleen reeds opgesloten liggen in de EEG-richtlijnen van april 1967, waarin bepaalde marges gelaten worden aan de lid-staten, maar tevens gevolg zijn van de verschillen in fiscale en bedrijfsstructuur van de betrokken volkshuishoudingen⁴. Duidelijke voorbeelden hiervan zijn (a) het vastleggen van het niveau van het tarief, en (b) de mogelijkheid de BTW al dan niet door te trekken tot de kleinhandel.

Theoretisch bestaat verder de mogelijkheid, indien in EEG-verband ook de directe belastingen geharmoniseerd worden (zoals door de EEG onlangs werd bevestigd) dat — geabstraheerd van het herverdelingseffect die deze laatste kunnen hebben op de inkomens — het grootste voordeel van het systeem van de BTW, nl. de klaarheid die het schept in de omzetbelastingstructuur van het land, aangewend zal kunnen worden om gelijke mededingingsvoorwaarden te scheppen door gelijke belastingdruk in de lid-staten te doen ontstaan.

In België zullen in de komende maanden door het Parlement essentiële beslissingen genomen moeten worden. (1) De *tariefstructuur* moet bepaald worden: het algemene en de bijzondere niveaus dienen vastgelegd te worden. (2) Er moet een beslissing vallen omtrent de *categorieën goederen en diensten* waarop de nieuwe belasting zal drukken. (3) Tevens moet er gezegd worden welke *economische groepen* (landbouwers, grossiers of detailisten) erin zullen betrokken worden. Andere belangrijke problemen die bijzondere aandacht vragen zijn: (4) welke zal de interne weerslag zijn op de Belgische economie, in het bijzonder op het *interne prijspeil*? Hier zal het probleem van de weerslag op de kleinhandelsprijsindex, basis van de glijdende loonschaal, zich in volle omvang doen gelden; (5) welke zal de weerslag zijn van de nieuwe prijsstructuur op de *concurrentiepositie* van het land? (6) welke zal de weerslag zijn op het *investeringsbeleid* van de bestaande ondernemingen en van de buitenlandse investeerders gedurende de overgangperiode tijdens welke gunstiger fiscale voorwaarden zullen verkregen worden in de naburige landen? (7) welke zal de invloed zijn van het invoeren van de BTW op het *conjunctuurverloop* van de jaren vóór en na 1970?

DE TARIEFSTRUCTUUR

Een van de eerste, en misschien wel een van de meest opvallende, verschilpunten tussen het Nederlandse, het Westduitse en het Belgische systeem is zeker het niveau

¹ Zie hieromtrent de belangrijke studie van de „Werkgroep belast met het onderzoek van de problemen betreffende het gebeurlijk invoeren van een belasting op de toegevoegde waarde”. Alleen het rapport van de Subgroep A werd gepubliceerd. Zie „Rapport over de gecumuleerde druk van de met het zegel gelijkgestelde taksen per sector van de Belgische economie” in *Documentatieblad*, no. 6, Ministerie van Financiën, Brussel, juni 1967.

² Kamer van Volksvertegenwoordigers: *Beknopte Verslagen* van 11, 16 en 17 januari 1968.

³ Zie Goffin: *La T.V.A., française, allemande*, Brussel 1968.

⁴ Cf. Eerste en Tweede Richtlijn van 11 april 1967 van de Raad van de Europese Economische Gemeenschap. *Publicatieblad van de Europese Gemeenschappen*, 10e jaargang, no. 71, 14 april 1967.

van het zgn. algemeen tarief. Het in België voorgestelde algemeen tarief van 22% steekt op het eerste gezicht schril af tegenover de in Nederland voorgestelde 12%, en de 11% die in West-Duitsland geldt (vanaf 1 juli 1968)⁵. Anderzijds is er overeenkomst met het Franse peil van 20%.

Twee elementen spelen hier een bijzondere rol. In België — evenals in Frankrijk — is het hoge niveau ingegeven door de zorg het globale *ontvangstpeil van de indirecte belastingen te handhaven*. Het is inderdaad alleen bij een hoog peil van het tarief dat de verhouding tussen de directe en de indirecte belastingen — in België maakt de laatste categorie een vrij belangrijk deel uit van de totale belastingopbrengst⁶ — ongewijzigd kan blijven. In de tweede plaats speelt de *structuur* van het toepassingsveld een belangrijke rol. Volgens het Belgische wetsontwerp zou de zgn. belastbare massa geconcentreerd worden in de bedrijfsfase van de groothandel, en zal de nieuwe vorm van omzetbelasting niet slaan op de toegevoegde waarde gerealiseerd in bepaalde dienstensectoren zoals het horeca- en het kappersbedrijf. In beide gevallen zijn dus structurele elementen bepalend voor het niveau van algemeen tarief. Als derde reden kan nog aangehaald worden dat, zoals hierna nog zal blijken, de nogal talrijke *uitzonderingsregimes* eveneens hun invloed hebben.

Ondanks het feit dat men de idee van neutraliteit van de BTW en de eenvoud van het systeem als algemene principes aanneemt, lijkt het er op dat men in België naar een vrij sterk *gedifferentieerde tariefstructuur* neigt. Zoals in Frankrijk werden drie afwijkende tarieven voorzien: een verlaagd tarief (6%) toe te passen op goederen van eerste levensnoodzakelijkheid, een tussenliggend tarief (15%) o.m. voor onroerende goederen, en een verhoogd tarief (28%) voor de zgn. luxegoederen. De idee van dit laatste tarief lag voor de hand, daar in België de omzetbelasting voor deze categorie van goederen in het oude stelsel vrij belangrijk was. Tegen het verhoogde tarief wordt echter dikwijls aangevoerd dat het begrip luxegoed meer en meer van zijn betekenis inboet in onze consumptiehuishouding⁷. Tevens wordt er van verschillende zijden op gewezen dat de efficiëntie van het project er onnodig zou door verminderen.

Bij de openbare discussie van het wetsontwerp zal vermoedelijk een van de taaieste discussiepunten de toepassing zijn van het een of het andere tarief voor bepaalde goederen- en dienstencategorieën. Het belasten volgens een bepaald tarief van zgn. „strategische” goederen en diensten kan in de vorm van interne en externe effecten inderdaad vergaande economische en sociale gevolgen hebben, en uiteindelijk de economische structuur van het land bepalen. Dit is het geval voor (1) de landbouwproducten, (2) het vervoer, (3) de verschillende energievormen en (4) de verleende diensten.

1. *Landbouw.* Voor landbouwproducten en landbouwwerk zou in België het verlaagd tarief toegepast worden. Hieromtrent is echter nog geen definitieve beslissing genomen, daar er gewacht wordt op bijzondere richtlijnen van de EEG. Naar de Commissie van de EEG onlangs mededeelde, zou een algemeen tarief berekend worden voor alle lid-staten dat gelijk zou zijn aan de helft van de gemiddelde BTW-tarieven die in de verscheidene lid-staten worden of zullen worden toegepast. Dit percentage, dat tussen 5 en 6 zou liggen, stemt ongeveer overeen met het voor België aangenomen verlaagde tarief van 6%.

2. *Vervoer.* Economische en sociale gevolgen zullen eveneens verbonden zijn aan het invoeren van de BTW op bepaalde vervoerssectoren. Indien bijvoorbeeld op het *openbaar personenvervoer* zelfs maar het laagste tarief toegepast wordt, dan zullen de prijsverhogingen die daarmee verbonden zijn uiteindelijk een terugslag hebben op de kostenstructuur. In België zijn immers het grootste deel van de gebruikers van het openbaar personenvervoer arbeiders en bedienden, waarvan de verplaatsingskosten ofwel integraal of gedeeltelijk worden terugbetaald door de werkgever. Het invoeren van de BTW zal aldus een rechtstreekse weerslag hebben op het sociale klimaat. Eveneens kan verwacht worden dat het aandeel (exclusief genoemde categorie) van het *gewone personenvervoer* nog verder zal afnemen, zodat de uitzichten op een goed rendement van de geplande investeringen ongunstiger worden.

In het wetsontwerp werd er voor het *goederenvervoer* een ongelijke behandeling voorzien naar gelang het aangewende vervoermiddel: enerzijds zou er vrijstelling voorzien worden voor alle zee- en internationaal riviervervoer (en dit voor de in-, uit- en doorvoer van goederen), terwijl anderzijds, in tegenstelling met Nederland en Duitsland, het vervoer van ingevoerde goederen dat geschiedt met andere middelen, van deze vrijstelling niet zou genieten. Door de belangrijke intracommunautaire handel zou het zeer belangrijk zijn, zoals dit het geval was voor de landbouw, dat omtrent dit probleem eveneens overeenstemming bereikt zou kunnen worden in het kader van de EEG.

In maritieme kringen wordt er verder op gewezen dat het invoeren van de BTW in de buurlanden voor de *haven-economie* tijdens de volgende twee jaren bijzondere moeilijkheden meebringt. In een memorandum van de Kamer van Koophandel van Antwerpen wordt de aandacht op de nadelige situatie gevestigd die ontstaat door het invoeren van de BTW in de andere landen⁸. Van deze zijde wordt gevraagd tot 1970 te kunnen genieten van fiscale ontlasting door de invoering van forfaitaire terugbetaling bij de uitvoer, vrijstelling bij de uitvoer van diensten (vooral haven- en vervoerdiensten) en bij transitio. Indien de wet op de BTW analoog zal zijn met die van onze buurlanden, dan zal dit eveneens betekenen dat vrijstelling moet verkregen worden voor alle handelingen die betrekking hebben op zowel binnenlandse als buitenlandse goederen die uitgevoerd worden. Tevens moet dan in de mogelijkheid voorzien worden van vrijstelling voor goederen en diensten m.b.t. doorvoertransacties, zelfs na opslag in stapelplaatsen.

3. *Energie.* Moeilijk zal eveneens de toepassing zijn van de BTW op de verschillende soorten energie. Overwegingen van verschillende aard spelen hier een rol. Een te zware last op de energiebronnen kan grote invloed hebben

⁵ In Denemarken bedroeg het algemeen tarief bij het invoeren van de BTW 10%. Op 1 april 1968 werd dit tarief om redenen van economisch beleid verhoogd tot 12,5%.

⁶ In België bijvoorbeeld bedroeg in 1966 de opbrengst van de omzetbelasting in procenten van de totale belastingopbrengst ongeveer 36%. In Nederland ca. 19%.

⁷ Van socialistische en in het bijzonder van vakbondszijde wordt nochtans de nadruk gelegd op het invoeren van een dergelijk tarief. Cf. *De belasting op de toegevoegde waarde*, Socialistische Gemeenschappelijke Actie, Fiskale Commissie, Brussel 1968.

⁸ Kamer van Koophandel van Antwerpen: *Memorandum: De concurrentiële positie der zeehavens alsmede de overzeese uitvoermogelijkheden van België in de komende periode en de invoering der B.T.W. in de buurstaten*, Antwerpen, januari 1968.

op de interne en externe *prijstructuur*; bij gedifferentieerde tarieven naar energiebron is het echter mogelijk dat het *fiscaal* beleid, dat als principe heeft de neutraliteit t.o.v. de globale opbrengst te waarborgen, in het gedrang komt; anderzijds zullen hogere tarieven dan die welke nu gangbaar zijn voor bepaalde energievormen (bijv. kolen en aardgas), die nu nog uiterst laag belast zijn, het *energiebeleid* van België beïnvloeden.

Het zijn bedenkingen van deze aard die onvermijdelijk zullen opkomen wanneer, zoals het wetsontwerp zou voorstellen, het tussenliggend tarief toegepast zal worden voor de diverse energievormen (m.u.v. de aardolieproducten).

4. *Diensten*. In afwijking van de richtlijnen van de EEG betreffende het invoeren van de BTW, zullen in België waarschijnlijk belangrijke groepen van diensten uitgesloten worden. Er wordt, zoals reeds vermeld, hierbij gedacht aan het horeca- en kappersbedrijf. Dit is niet alleen het gevolg van de beslissing de kleinhandel niet te onderwerpen aan de BTW, maar steunt tevens op de niet ongewettigde vrees — zoals bleek uit de Westduitse ervaring — dat in die sectoren gemakkelijk onverantwoorde prijsverhogingen optreden. Specifiek voor België is het feit dat prijsverhogingen van die diensten een rechtstreekse weerslag hebben op de kleinhandelsprijsindex die de basis is van de in België geldende *glijdende loonschaal*. Eveneens zullen worden uitgesloten de diensten die gewoonlijk aan de particulieren worden verleend, de diensten verricht door de vrije-beroepensector, alsmede een reeks financiële transacties door tussenpersonen afgesloten. Andere diensten zullen onderworpen worden aan het algemene tarief, tenzij later afwijkingen om sociale redenen worden toegestaan.

TOEPASSINGSGBIED

In principe zal iedereen die goederen en diensten levert uit hoofde van economische activiteit, *o n d e r w o r p e n* worden aan de BTW.

De goederen die *u i t g e s l o t e n* worden van de BTW zijn de goederen bestemd voor de uitvoer, de kapitaalgoederen, en de voorraden. We zien hier, afgezien van de overgangsmaatregelen, weinig of geen verschil met de andere landen die de BTW invoerden. Naast de in de vorige paragraaf reeds vermelde uitzonderingen die vooral betrekking hebben op zekere diensten, zal de nieuwe omzetbelasting ook niet slaan op de overheid, noch op de transacties van overheidsdiensten. Deze laatste zullen echter wel onderworpen worden aan de BTW wanneer de overheid als onderneming, dus als producent van goederen of diensten, optreedt.

Nog twee andere categorieën zullen van een *b i j z o n d e r e* regeling genieten: de landbouwondernemers en de detaillisten. Voor wat betreft de *landbouwers* worden de richtlijnen van de EEG nog afgewacht. Het Belgische voorstel is bepaalde landbouwbedrijven die gespecialiseerd of zeer belangrijk zijn, of die een bijzondere vorm hebben, te onderwerpen aan de BTW. Aan de andere landbouwondernemers zou de keuze gelaten worden al dan niet het nieuwe regime te aanvaarden. Om discriminatie te vermijden tussen bedrijven met een verschillend regime, zal er bij leveringen tussen niet onderworpen bedrijven een belasting geheven worden die compenserend werkt. Het optierecht zal waarschijnlijk minder om economische of sociale dan om praktische overwegingen ingevoerd worden, nl. omdat de technisch-boekhoudkundige infrastructuur bij het grootste deel van de landbouwonder-

nemingen onvoldoende is of zelfs in het geheel niet bestaat. De economische en sociale gevolgen van het invoeren van de BTW zullen immers ten dele moeten opgevangen worden door het toepassen van het laagste, in casu het EEG-tarief dat zal toegepast worden voor landbouwproducten en landbouwwerk.

Een ander structuurgegeven van het Belgische stelsel is dat, zoals reeds vermeld werd, de BTW niet doorgetrokken wordt tot de *kleinhandel*. Uitzonderingen hierop zullen echter zijn: de kleinhandelsondernemingen die toch verkiezen zich aan de nieuwe belasting te onderwerpen, of degenen die een dubbele functie hebben van producent en kleinhandelaar, of groothandelaar en detaillist, of meerdere handelszaken drijven. Het georganiseerde bedrijfsleven, en in het bijzonder het Verbond van de Belgische Nijverheid en de Hoge Raad voor de Middenstand, had echter een ander standpunt ingenomen: beide instanties adviseerden om de BTW wél door te trekken tot de kleinhandel⁹.

Zonder hier dieper in te gaan op de algemene argumenten voor het al dan niet in- of uitsluiten van de kleinhandel, zijn er enkele elementen die een specifiek nationaal karakter vertonen en die waarschijnlijk doorslaggevend zullen zijn om in België de kleinhandel niet te onderwerpen aan de BTW: het *grote aantal* kleinhandelaars¹⁰ en de *onvoldoende technisch-boekhoudkundige* infrastructuur in deze sector stelt de fiscale administratie voor bijzonder moeilijke problemen. Door deze structuur wordt het praktisch onmogelijk om een effectieve controle op deze sector uit te oefenen. Het doorvoeren van de BTW tot deze fase zou inderdaad meer uitgaven met zich meebrengen zodat de marginale kosten t.o.v. de andere belastingplichtigen¹¹ zeer hoog worden. Het invoeren van een zgn. forfaitair tarief zou hierin maar gedeeltelijk een oplossing brengen.

Van de zijde van de kleinhandelaar kunnen er anderzijds reacties verkregen worden die, zoals Schmolders, het uitdrukt, „Steuerpsychologisch” zijn. De bijzondere fiscale psychose die in België heerst kan inderdaad, door het feit dat de belasting op basis van de prijs van de geleverde goederen en diensten moet worden toegerekend, de vrees doen ontstaan dat deze belasting een weerslag zal hebben op het vastleggen van de inkomstenbelasting. In tweede instantie heeft de kleinhandelaar, bij gebrek aan enige kostprijsberekening, meestal alleen oog voor het behoud of het verhogen van zijn bruto-winstmarge. Daarom zal hij geneigd zijn de prijzen te verhogen met de verschuldigde belasting, zonder rekening te houden met de aftrek waartoe hij de mogelijkheid heeft. Het effect hiervan is tweeledig: in de eerste plaats op de consumentenprijzen, en in tweede instantie op de algemene kostenstructuur via de weerslag op de kleinhandelsprijsindex waarvan het loonverloop afhankelijk is.

Het is duidelijk dat goede voorlichting aan de kleinhandelaars door de fiscus de genoemde effecten kan verminderen. Indien hij deze taak op dit ogenblik niet aankan kan hij echter wel het voorbereidingsproces doorzetten om deze belangrijke economische groep in de tweede fase van de toepassing van de BTW te betrekken.

(vervolg op blz. 702)

⁹ *Industrie en B.T.W.*, Verbond der Belgische Nijverheid, Brussel 1968. *Advies betreffende de Belasting op de Toegevoegde Waarde en Kleinhandel*, Hoge Raad voor de Middenstand, Brussel, 31 januari 1968.

¹⁰ Geraamd tussen 200.000 en 250.000.

¹¹ Geraamd op 320.000.

For ever Unilever

Elke zichzelf respecterende onderneming van enige omvang doet van tijd tot tijd aan eigen geschiedschrijving. Meestal gebeurt dat discontinu, in die zin dat bij belangrijke verjaardagen, de kroonjaren zagezegd van de stichting van het bedrijf, een gedenkboek wordt uitgegeven dat de geschiedenis van het bedrijf vanaf de oprichting tot de desbetreffende verjaardag beschrijft. De kwaliteit van zulke gedenkboeken loopt sterk uiteen. Soms is het de stokoude oprichter die voor de laatste maal aan het woord wordt gelaten. Helaas paart hij zelden journalistieke vaardigheid aan ondernemerscapaciteit. Het resultaat is dan vaak een, met weinig begrip voor de absorptiecapaciteit van de lezer geschreven, gortdroog chronologisch feitjes- en cijfertjesverhaal „verlucht” met oude foto's van heren met grote knevels en dito sigaren, triomfantelijk geschraagd rond de nieuwe machine, welke destijds zo'n mijlpaal voor het bedrijf betekende, doch waarvan de importantie de huidige lezer meestal ontgaat.

Gelukkig doen tegenwoordig een fijner gevoel voor public relations en een juister besef voor het relatieve van vele bedrijfshistorische details menige directie besluiten een vakman in te schakelen. Er zijn veel auteurs die zich daarin hebben gespecialiseerd en hun karig betaald belletristisch werk aanvullen door het beter gehonoreerde, in opdracht schrijven van gedenkboeken (een man als Max Dendermonde bijvoorbeeld die o.a. verantwoordelijk was voor de tekst van het, in elk opzicht prachtig verzorgde, gedenkboek van de werf Gusto enige jaren geleden). Zij weten doorgaans wat meer distantie te bewaren tot het bedrijfsverleden, pikken daar de grote historische lijnen uit, die tot een beter begrip van het reilen en zeilen van het bedrijf nu en in de voorzienbare toekomst kunnen dienen en vullen dat slechts op met wat anekdotische en gekruide details uit het verleden.

Het nadeel van gedenkboeken is natuurlijk dat de belangrijke mijlpalen en periodes in de bedrijfshistorie niet noodzakelijk behoeven samen te vallen met de verjaardag, waaraan nu eenmaal het verschijnen van het gedenkboek zit vastgebakken. De zeer grote concerns, wier dochtermaatschappijen toch reeds geen van alle dezelfde leeftijd hebben, oriënteren zich dan ook in de inrichting van hun geschiedschrijving veel minder op de nu eenmaal vrij willekeurige kroonjaardagen. Hun bedrijfsgeschiedschrijving is meer continu, meer doorlopend en ook meer contemporair. Of het concern nu 183 of 66 jaar bestaat, als het een

belangrijke fase in zijn ontwikkeling meent te hebben afgesloten, is er ruimte voor een nieuwe publikatie.

Voorbeeld daarvan is Unilever in de Tweede Industriële Revolutie 1945-1965, dat in mei jl. verscheen. Charles Wilson (de historicus wel te verstaan; niet de treinrover) schreef het boek; Prof. Dr. H. Baudet bewerkte het, sterk vanuit de Engelse situatie geschreven, boek voor de Nederlandse lezer¹. Het is een vervolgwerk op de in 1954 verschenen *Geschiedenis van Unilever*, waarin de groei en de ontwikkeling van de onderneming zijn beschreven vanaf het begin tot aan de fusie in 1929 en waarin verder de brede lijnen tot 1949 zijn geschetst. De stof is in twee delen gesplitst. In het eerste heeft de schrijver getracht de oorzaken van de ontwikkeling van het concern in deze periode (1945-1965) van sterke expansie en verandering op te sporen en te analyseren. Het tweede deel bevat een aantal historische gegevens, waarop de analyse in het eerste gedeelte rust, al is het onderscheid tussen analyse en zuivere geschiedschrijving — zoals de auteur zelf zegt — niet altijd streng gehandhaafd.

In zijn voorwoord keert Wilson zich tegen de opvatting dat „de door vraag en aanbod bepaalde vrije economie van vroeger aan het verdwijnen (is), zo zij al niet geheel verdwenen is”. Wilson doelt kennelijk, op o.a. Galbraith en diens 'technostructure', wanneer hij vervolgens schrijft: „Volgens deze economen zou het grootbedrijf een autonome economische macht geworden zijn, die niet meer afhankelijk is van de invloed van de markt; het zou monopolistisch van aard zijn, veeleer zijn eigen prijzen vaststellen dan zich deze laten voorschrijven; het zou allerlei niet bestaande behoeften aan de consument suggereren; het zou opereren binnen een gesloten economisch systeem, daartoe in staat gesteld door uit de winst afkomstig kapitaal”.

Wilson zegt niet te geloven in deze opvattingen; naar zijn smaak bewijst het beeld van Unilever dat hij in dit boek laat oprijzen dat, ondanks haar veranderende aard, de concurrentie een prikkel blijft voor iedere onderneming. Dat klinkt reuze optimistisch voor iemand die over Unilever schrijft.

dR

¹ Het boek verscheen bij Martinus Nijhoff, 's-Gravenhage 1968, 323 blz., f. 24.

VERWACHTE EFFECTEN

Van het invoeren van de nieuwe omzetbelasting worden bij gelijkblijvende fiscale opbrengst, op het economische en sociale vlak zowel positieve als negatieve effecten verwacht. Onder de *positieve* punten vallen de mogelijkheden om door een gunstiger kostenstructuur de uitvoer en nieuwe investeringen te stimuleren. *Negatief* zijn, ten dele onder invloed van dezelfde elementen en gedeeltelijk om psychologische redenen, de verwachte prijsstijgingen en de verzwaring in belastingdruk van bepaalde categorieën goederen en diensten.

Voor wat de wijze betreft waarop de verschuivingen zich zullen voordoen t.a.v. de buitenlandse afnemer en de investeerder (in kapitaalgoederen én voorraden), kan er op dit ogenblik geen nauwkeurige uitspraak gedaan worden, daar de sectoriële analyse en de analyse per produkt nog niet, of slechts ten dele, geschied zijn.

In het jaar van het invoeren van de BTW wordt een verhoging verwacht van het algemene prijsniveau van de consumptiegoederen die tussen 2 en 3% zal liggen¹². De druk op de kleinhandelsprijsindex zal uiteraard groter zijn, en kan wel 4% bedragen. De impliciete voorwaarde om de prijsstijgingen binnen deze grenzen te houden is dat o.m. belet moet worden dat kostprijzdalingen veroorzaakt door de BTW niet doorberekend worden. Het mechanisme van de overgangsmaatregelen voor de ontheffingen van investeringen en voorraden zal tijdens de jaren na 1970 eveneens invloed hebben op de kosten- en prijsstructuur. Het is te verwachten dat dit gering zal zijn in vergelijking met de stijging in het beginjaar. Uit de bespreking van de tariefstructuur en van de aan de BTW onderworpen groepen of personen bleek reeds dat het belangrijkste effect van de BTW de druk zal zijn op bepaalde individuele goederen en dienstencategorieën die opgenomen zijn in de kleinhandelsprijsindex. De stijging hiervan met 4% zal ongetwijfeld aanleiding geven tot minstens één nieuwe loonronde in het jaar 1970. Te vrezen valt dat de gunstige invloed van de BTW op de kostenstructuur daardoor ten dele teniet wordt gedaan.

Hoewel het moeilijk is nu reeds alle effecten op het conjuncturele vlak te voorzien, is er toch een klein aantal indicatoren dat aanduidt in welke richting de invoering van de BTW de conjunctuur zal beïnvloeden. Op basis van de vooruitzichten van het Bureau voor Economische Programmatie voor 1970 zou dit jaar zich bevinden in een gunstige conjuncturele fase. Voor dit jaar wordt een groei van het BNP van 4% voorzien. De negatieve invloeden van de BTW zullen waarschijnlijk niet zo sterk zijn dat ze dit groeiritme zullen vertragen. Integendeel. Op basis van wat beschreven werd als het „kleinhandelsprijsindexeffect” kan er zelfs een zekere inflatoire druk ontstaan, die moeilijk tegen te gaan zal zijn. Deze tendens kan zelfs nog versterkt worden door het feit dat — zoals in West-Duitsland ervaren werd — er een vrij sterke inhaalvraag kan ontstaan wegens het herstellen van de voorraden bij de ondernemers.

SAMENVATTING

Het invoeren van de nieuwe omzetbelasting in België op 1 januari 1970 zal nog belangrijke problemen opleveren. Het welslagen van de omschakeling van gecumuleerde omzetbelasting naar BTW zal echter in hoge mate afhangen van de wijze waarop de ondernemingen door de

overheid en door het georganiseerde bedrijfsleven hierop zullen voorbereid worden. Van de *overheid* zal het afhangen met welke snelheid de definitieve beslissingen zullen genomen worden betreffende de tariefstructuur en de belastingplichtigen. Na het vallen van deze beslissingen kunnen dan met behulp van het *georganiseerde bedrijfsleven* de technisch-boekhoudkundige beslissingen genomen en toegelicht worden. Heden voelt men meer en meer aan dat zowel bij de fiscus als bij de bedrijven het ontbreken van de nodige technische elementen onzekerheid brengt. Duidelijkheid scheppen op deze terreinen zou zeker de fiscale psychose, die dikwijls gepaard gaat met dergelijke fundamentele veranderingen, zo niet volledig uitschakelen dan toch temperen.

Zeër veel belang zal er tevens moeten worden gehecht aan de *economische en sociale effecten* die bij de overgang naar de BTW zullen ontstaan. Men zal o.m. bijzondere aandacht moeten besteden aan de invloed op het economische leven van de *prijsstijgingen* die de BTW onvermijdelijk met zich meebrengt. Er moet inderdaad vermeden worden dat de prijsontwikkeling uit de hand zou lopen. In België bestaat dit gevaar gemakkelijker dan in onze buurlanden door de automatische *loonaanpassingen* die volgen op stijgingen van de kleinhandelsprijsindex. Wanneer in het jaar 1970 de voorspelde gunstige conjunctuur zich voordoet, zal men dan ook dubbel waakzaam moeten zijn!

Nadat er eenheid bestaat in de *vorm* van de omzetbelasting tussen de verschillende lid-staten van de EEG is de harmonisatie naar de *inhoud* t.w. de coördinatie van tarieven en belastingplichtigen eveneens zeer dringend. De reeds aangekondigde volgende stap, nl. de harmonisatie van de *directe belastingen*, zal hiervan echter het noodzakelijk complement moeten vormen.

Prof. Dr. S. J. Loccufier

¹² *Industrie en B.T.W.*, op cit., blz. 16 e.v.

Mededelingen

VEDIS-PRIJSVRAAG 1968

Op de Vierde Distributie-dag, 26 oktober 1968 te Utrecht, zal de Vereniging voor Distributie-Economie (VEDIS) het onderwerp *groothandel: dynamiek en perspectieven* aan de orde stellen. In verband hiermee heeft het bestuur van de VEDIS wederom een prijsvraag uitgeschreven. Gevraagd wordt een oorspronkelijke, theoretische bijdrage inzake het thema *groothandel: dynamiek en perspectieven*.

Gedacht wordt aan een bijdrage van 8.000 à 10.000 woorden. De deelneming staat ook open voor niet-leden der Vereniging. De beoordeling van de inzendingen zal geschieden door een jury, bestaande uit de heren: Prof. Dr. J. F. Haccoû (voorzitter), Prof. Dr. P. J. Verdoorn, A. A. Koot, Mr. H. Stout en Dr. A. W. Luijckx (secretaris). Voor de beste bijdrage heeft het bestuur een prijs van f. 1.500 ter beschikking gesteld. Deze bijdrage zal in de handelingen van de VEDIS worden gepubliceerd, tezamen met de preadviezen en het verslag van de Vierde Distributiedag.

De bijdragen worden vóór 1 oktober 1968 in drievoud ingewacht bij de secretaris van de jury, Dr. A. W. Luijckx, Rijksstraatweg 645 te Wassenaar. De inzending dient te geschieden onder pseudoniem; in een bijgesloten verzegelde enveloppe dient de naam van de schrijver te worden vermeld.

Geld- en kapitaalmarkt

GELDMARKT

De factoren die tot vergroting van de bankpapiercirculatie leiden en die, welke juist een contractieve invloed hebben, hebben elkaar in de week, die op 15 juli is geëindigd, ongeveer in evenwicht gehouden. In de tweede week van juli is slechts een zeer bescheiden bedrag uit de circulatie bij de Nederlandsche Bank teruggekeerd. Sedert 1 juli in totaal f. 137 mln. In de tweede week van juli konden, dankzij een overschot van uitgaven boven ontvangsten van de Schatkist, grotendeels gevolg van de maandelijkse uitkering van de Staat aan de gemeenten, de banken onder handhaving van hun lage kassaldi, een deel der kredieten, opgenomen bij de Centrale Bank, aflossen. In de afgelopen week is er een zwakke tendentie tot ontspanning ontstaan. Op 17 juli werd de rente voor daggeldleningen van $4\frac{1}{2}\%$ tot $4\frac{3}{4}\%$ verlaagd, doch de volgende dag moest de commissie voor de vaststelling van deze rentevoet het tarief weer tot het oorspronkelijke peil verhogen. De daaropvolgende dag (19 juli) vond wederom een verlaging tot $4\frac{1}{2}\%$ plaats. De seizoencontractie der bankbiljettencirculatie lijkt thans te gaan doorzetten.

De buitenlandse uitzettingen der handelsbanken, die vorig jaar een daling te zien hebben gegeven, blijken zich de laatste maanden weer in opwaartse richting te bewegen. De bruto vorderingen op het buitenland stegen van ultimo 1967 van f. 6.235 mln. tot f. 7.333 mln. eind mei, dus met f. 1.098 mln. Slechts een deel van de aanwas is gefinancierd met uit het buitenland aangetrokken middelen, die in dezelfde periode met f. 795 mln. zijn toegenomen. Het netto buitenlandse actief is bijna verdubbeld, nl. van f. 304 mln. tot f. 607 mln. De huidige stand ligt hoger dan op het overeenkomstige tijdstip van vorig jaar, toen de banken over netto f. 225 mln. beschikten. In de eerste maanden van 1968 zijn daarentegen de officiële gouden deviezenreserves, inclusief de positie bij het IMF, gedaald, nl. met f. 513 mln. Dit betekent dus dat er een verschuiving in het deviezenbezit heeft plaats gevonden.

KAPITAALMARKT

Voor de derde maal dit jaar biedt de Bank voor Nederlandsche Gemeenten rentespaarbrieven ten verkoop aan

à 100%. Het gaat voorlopig om een bedrag van f. 20 mln. De aflossing zal plaatsvinden op 1 mei 1977 tegen 175%, resp. op verzoek van de houder op 1 december 1974 tegen 150%.

De nominale waarde van officieel genoteerde aandelen van Nederlandse vennootschappen is in het eerste halfjaar 1968 van f. 7.907 mln. tot f. 8.192 mln. opgelopen, de koerswaarde van f. 36.121 mln. tot f. 42.219 mln. De gemiddelde koers is dan ook in deze periode van 457 tot 515 gestegen. De beurswaarde-index (1953 = 100) die in december 1967 op 374,7 stond (december 1966: 289,6) steeg in juni 1968 tot 434,3. Behalve in januari kwam de index elke maand op hoger peil. Voor effectenbezitters is dit interessant, doch belangrijker is dat de beurs de toekomstige conjuncturele ontwikkeling in ons land klaarblijkelijk gunstig beoordeelt.

KOERSSTAAT

Indexcijfers aandelen (1953 = 100)	29 dec. 1967	H. & L. 1968	12 juli 1968	19 juli 1968
Algemeen	374	426 — 359	424	425
Internationale concerns	514	624 — 495	618	617
Industrie	357	381 — 341	376	381
Scheepvaart	109	113 — 102	102	103
Banken en verzekering	185	205 — 179	200	205
Handel enz.	168	175 — 160	175	173

Bron: A.N.P.-C.B.S., Prijscourant.

Aandelenkoersen a)			
Kon. Petroleum	f. 155,60		f. 178,70 f. 178,45.
Philips	f. 127,40		f. 142,70 f. 143,70
Unilever, cert.	f. 108,40		f. 138,35 f. 138,10
Zout-Organon	f. 160		f. 180,50 f. 183
Hoogovens, n.r.c.	f. 125,40		f. 119,30 f. 117,20
A.K.U.	f. 66		f. 99,05 f. 88,80
AMRO-Bank	f. 47,20		f. 48,70 f. 49,60
Nat. Nederlanden	619		690 702
K.L.M.	f. 276		f. 200 f. 199
Robeco	f. 228,40		f. 247,50 f. 247

New York			
Dow Jones Industrials	905		922 914
Rentestand			
Langlopende staatsobligaties b)	6,27		6,57 6,58
Aandelen: internationalen b) ..	4,0		3,7 c
lokale b)	4,2		4,1 c
Disconto driemaands schatkist- papier	$4\frac{1}{2}$		$4\frac{1}{2}$ $4\frac{1}{2}$

a) Aangepast voor kapitaalwijzigingen.
b) Bron: Amsterdam-Rotterdam Bank.
c) 28 juni.

Prof. Dr. C. D. Jongman

C. R. Whittlesey en J. S. G. Wilson (red.): *Essays in Money and Banking in honour of R. S. Sayers*. Clarendon Press: Oxford University Press, Londen 1968, 327 blz., 50 sh.

De 60e verjaardag van de bekende Engelse econoom R. S. Sayers was voor een aantal vrienden en collega's aanleiding een aantal artikelen te schrijven en de aldus ontstane bundel aan hem op te dragen.

Het boek bevat de volgende bijdragen:

R. F. G. Alford — Bank rate, money rates, and the Treasury-bill rate;

A. I. Bloomfield — Rules of the game of international adjustment?;

L. V. Chandler — Some issues in Federal Reserve discount policy;

F. W. Fetter — The transfer problem: formal elegance or historical realism;

L. Harris — Regularities and irregularities in monetary economics;

H. G. Johnson — Problems of balance-of-payments adjustment in the modern world;

E. P. Neufeld — The relative growth of commercial banks;

W. T. Newlyn — An African monetary perspective;

L. S. Pressnell — Gold reserves, banking reserves, and the Baring crisis of 1890;

J. E. Wadsworth — Banking ratios past and present;

C. R. Whittlesey — Rules, discretion and central bankers;

D. Williams — The evolution of the Sterling system;

J. S. G. Wilson — The art of developing a capital market.

Colin McIver: Marketing. Third edition revised and edited by Gordon C. Wilson. F.I.P.A. Published on behalf of the Institute of Practitioners in Advertising. Business Publications Ltd., Londen 1968, 195 blz., 35 sh.

Van dit bekende handboek over marketing, waarvan enige jaren geleden ook een Nederlandse vertaling verscheen, is nu een herziene druk uitgekomen. De belangrijkste „herziening” is een nieuw hoofdstuk over industriële marketing, marketing toegepast op het terrein van de „non-consumer goods industry”.

Drs. M. C. Scheers en Drs. J. P. van Schravendijk: Kwalitatief media-onderzoek. Verkenningen naar de relatie tussen gedrukte massamedia en publiek en de betekenis daarvan voor de reclame. Aspecten van de mediakeuze, no. 1. Nederlands Instituut voor Efficiency — Universitaire Pers Rotterdam, 1968, 151 blz., f. 15.

De verschuiving van de belangstelling van de reclame-onderzoeker van *inhoud en vorm* naar de *dragers* van de reclameboodschap, de media, manifesteert zich in een steeds groeiende stroom publikaties. Zo wil bijv. dit boekje een eerste publikatie van een hele reeks „Aspecten van de mediakeuze” zijn. Dit deeltje is gewijd aan het *kwalitatief* media-onderzoek, welks doel het is „na te gaan in welke mate de relatie tussen lezer en medium de werking van een bepaalde reclameboodschap — bij gegeven trefkans — beïnvloedt en van welke aard die beïnvloeding is”. De andere vorm van media-onderzoek, die m.b.t. de *redactionele* inhoud van de media, sluiten de auteurs in hun opzet uit.

Inhoud: Inleiding — 1. Mediakeuze — 2. Mediaplanning — 3. Integratie der gegevens — 4. Massamedia en reclame — 5. Kwalitatief media-onderzoek — 6. Mediawerking — 7. Suggesties voor kwalitatief media-onderzoek — Literatuuropgave.

Karl A. Fox: Intermediate Economic Statistics. John Wiley, New York 1968, 568 blz., 120 Sh.

„This is a challenging time to write an intermediate text on economic statistics”, zegt de schrijver in zijn voorwoord. Het lijkt ons, het boek doorbladerend, minstens zo „challenging” dit boek te gaan bestuderen. Men kan zich althans afvragen: „Hoe „intermediate” is „intermediate” eigenlijk?”.

Inhoud in hoofdlijnen: Economics and statistics — A review of economic concepts — A review of statistical concepts — Simple regression and the measurement of economic relationships — Index numbers and time series — Simple regression analysis: alternative models — Multiple regression analysis — The analysis of variance — The logical or structural

analysis of economic time series — The construction of large-scale economic models: a proving ground for economic statistics — Identification, causal ordering, and estimation in economic models — Alternative methods of estimation in economic models — Multicollinearity and the use of a priori information in economic models — The measurement of economic aggregates.

Hans Brems: Quantitative Economic Theory. A Synthetic Approach. John Wiley, New York 1968, 514 blz., 135 Sh.

Dit boek bevat een stelsel eenvoudige mathematisch-economische modellen, alle oplosbaar én opgelost. De auteur behandelt zowel micro- als macro-economische theorie, bouwt daarbij de eerste langzaam op tot de laatste. Het boek bestaat uit zes delen: Household equilibrium — Firm equilibrium — Industry equilibrium — General equilibrium — Aggregate equilibrium levels — Aggregate equilibrium time paths.

Fred. Hanssmann: Operations Research Techniques for Capital Investment. John Wiley, New York 1968, 269 blz., 108 Sh.

Dit boek behandelt het gebruik van mathematische modellen in en de toepassing van kwantitatieve technieken op investeringsproblemen. Het laat de toepasbaarheid ervan zien aan de hand van talrijke 'case studies', ontleend aan industrie en overheid.

Verkorte inhoud: Elements of the operations research approach — Problems and possibilities of choosing investment criteria — Case A: Planning an optimal structure of the French oil refining industry — Selection and scaling from a set of independent projects — Case B: Acquisition of property rights through competitive bidding — Selection and scaling from a set of dependent projects — Case C: Planning the composition of an air transport fleet — Techniques for objective estimation and forecasting — Case D: Planning competitive strategy in a given market — Case E: Economic prospects of large-

scale exploration of the Sahara desert — Techniques for subjective estimation and forecasting — Case F: Planning a product strategy — Case G: Centralization or decentralization of production or the evaluation of a research and development program — Contributions of operations research to capital investment decisions.

Richard Graves en Alan Campbell: Creating Consumers. International Business Management Series: 3. George Allen and Unwin, Londen 1968, 282 blz., 55 Sh.

Een boek over „customer-creating techniques”. Lees het vóór u er het slachtoffer van kan worden. Veel voorbeelden, aan de praktijk ontleend.

Verkorte inhoud: Sales promotion — Customer creation — Research to find out how to create customers — Finding prospective customers — Who is the customer? — Customer creating strategies and tactics — Conveniences that influence customers — Forces available for creation of customers —

What public relations can do for the creation of customers — Customer-creating management of staff — The manager and the creation of customers — Conclusion.

E. J. Hobsbawm: Industry and Empire. An Economic History of Britain since 1750. Weidenfeld and Nicolson, Londen 1968, 336 blz., 50 Sh.

Inhoud: Britain in 1750 — Origin of the industrial revolution — The industrial revolution 1780-1814 — The human results of the industrial revolution 1750-1850 — Agriculture 1750-1850 — Industrialization: the second phase 1840-95 — Britain in the world economy — Standards of living 1850-1914 — The beginnings of decline — The land 1850-1960 — Between the wars — Government and economy — The long boom — Society since 1914 — The other Britain — Conclusion — Diagrams — Further reading — Index.

H. A. Rhee: Office Automation in Social Perspective. The Progress and

Social Implications of Electronic Data Processing. Basil Blackwell, Londen 1968, 242 blz., 45 Sh.

Hoofddoel van dit boek: het aangeven van de implicaties voor individu, groep en samenleving als geheel van de invoering van een nieuw soort machines in een omgeving die zich tot dusverre niet erg goed leende voor mechanisatie en 'Taylorism'. Om het sociale aspect daarvan goed tot zijn recht te laten komen bespreekt de auteur ook de technische, economische en historische aspecten van dit onderwerp; verschaft hij waar nodig statistische gegevens en verklaart hij het technisch jargon, dat bij alle vormen van automatisering nu zo veelvuldig wordt gebruikt.

Inhoud in hoofdlijnen: Introduction — Data processing in historical and sociological perspective — Impact of automation on the structure and dynamics of the office — Impact of office automation on the individual: work, functions, role and status — Automation and employment — Office automation and the future of work.

Telkens en telkens blijkt ons weer hoezeer de nog steeds groeiende lezerskring van onze uitgave

deze wegwijzer, speciaal voor de particuliere belegger, wat inhoud, actualiteit en objectiviteit betreft, waardeert.

Dit heeft vele redenen: het bevat wekelijks:

- 1e Interessante (hoofd)artikelen, die steeds actuele onderwerpen deskundig behandelen.
- 2e Een uitvoerig en levendig, bijna dynamisch geschreven beursoverzicht, de stemming goed weergevend.
- 3e Een chronique scandaleuse, fair en onderhoudend geschreven en uiteraard zonder sensatie.
- 4e Een leerzame vragenrubriek, adviezen voor velen inhoudend.
- 5e Gegevens omtrent vele fondsen (ook van incurante) telkens wanneer hieromtrent iets te melden valt.

Wij zenden u op uw verzoek gaarne gratis een 2-tal proefnummers ter kennismaking.

Administratie Bel-Bel, Postbus 42, Schiedam.

Abonneert U op

DE ECONOMIST

Tweemaandelijks tijdschrift onder redactie van

Prof. B. Hennipman,
Prof. A. M. de Jong,
Prof. F. J. de Jong,
Prof. Th. C. M. J. van de Klundert,
Prof. P. B. Kreukniet,
Prof. H. W. Lambers,
Prof. E. W. Rutten,
Prof. J. Tinbergen,
Prof. J. Zijlstra.

★

Erevoorzitter: Prof. G. M. Verrijn Stuart.

★

Abonnementsprijs f. 36; voor studenten f. 18.

★

Abonnementen worden aangenomen door de boekhandel en door de uitgevers.

DE ERVEN F. BOHN - HAARLEM

Dr. Hk. Thierry: Loont de prestatiebeloning? Een empirisch psychologische studie naar effecten van prestatiebeloning. Bijdragen tot de psychologie no. 13. Van Gorcum, Assen 1968, 221 blz. + bijl., ing. f. 22,90, geb. f. 25,90.

Deze studie, uitgevoerd onder auspiciën van de Commissie Opvoering Produktiviteit van de SER, onderzoekt allereerst de vraag hoe diverse systemen en soorten van prestatiebeloning functioneren volgens de perceptie van de werknemer in de industrie, en welke de aard is van de loonattitude in het kader van de gehele arbeidsbeleving. Hiertoe werd in de eerste plaats een analyse van de literatuur ondernomen. Vervolgens is in het empirisch deel van dit boek aan werk-

nemers in de metaal een enquête voorgelegd, waarvan de resultaten statistisch zijn bewerkt.

In de tweede plaats is de hypothese van Herzberg aangaande de oorzaken voor arbeidstevredenheid, c.q. -ontevredenheid getoetst. Uit de resultaten blijkt o.a. dat merit-rating in de praktijk niet als een sensitief en „direct” systeem van prestatiebeloning functioneert. Contractbeloning daarentegen blijkt door de werknemers veel positiever te worden beoordeeld.

K. S. Basu: Management similarities and differences under different cultures. International Academy of Management, Paper no. 6. Nederlands Insti-

tuut voor Efficiency/Rotterdam University Press, 1968, 55 blz., f. 9.

De tekst van een referaat, op 11 september 1963 gehouden voor en besproken door de leden van de International Academy of Management, een consultatief-wetenschappelijk orgaan van CIOS (Conseil International pour l'Organisation Scientifique, oftewel het International Committee of Scientific Management).

Prof. Mr. J. Mannoury: Hoofdtrekken van de sociale verzekering. N. Samsom, Alphen aan den Rijn 1967, 244 blz., f. 32,50.

De opzet van de auteur is te laten zien, „dat in en achter de wirwar” van bepalingen van de sociale verzekering

GEMEENTE ROTTERDAM

Bij de **Financiële en bedrijfseconomische afdeling** van de **ROTTERDAMSE ELEKTRISCHE TRAM** kan op korte termijn een

stafmedewerker

worden geplaatst, die als directe assistent van de chef van deze afdeling zal worden belast met het oplossen van vraagstukken op het gebied van de bedrijfseconomie, de financiering en de administratieve organisatie.

Voor het vervullen van deze zelfstandige functie gaan de gedachten uit naar een economisch doctorandus (bedrijfs-economische richting), die in een soortgelijke functie reeds ervaring heeft opgedaan en die beschikt over leidinggevende capaciteiten.

Bij gebleken geschiktheid bestaat de mogelijkheid de huidige chef van de afdeling t.z.t. op te volgen.

Een psychologisch onderzoek behoort tot de selectieprocedure.

Sollicitaties onder nr. **339/0936** worden binnen 14 dagen gaarne ingewacht bij de chef van het Bureau Personeelvoorziening, stadhuis, Rotterdam.

DEPOSITO-PROMESSEN

Uw deposito-gelden kunnen vervroegd worden vrijgemaakt door verhandeling tegen geldmarktrente. Coupures van f. 100.000.- met een looptijd van 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11 en 12 maanden.

MEES & HOPE

BANKIERS

AMSTERDAM - ROTTERDAM

Alblasserdam, Delft, Den Haag, Heerlen, Schiedam, Vlaardingen, Botlek en Europoort

een belangrijk stuk van onze nationale instellingen schuilgaat, dat in zijn historische groei en tegenwoordige opbouw kan worden begrepen". Daarom tracht de schrijver zich te beperken tot de min of meer blijvende hoofd-trekken van ons sociale-verzekeringstelsel, met weglating van details (uitkeringsbedragen bijv.) die op korte termijn plegen te veranderen. De stand van zaken op 1 juli 1967 is daarbij als uitgangspunt genomen.

Verkorte inhoud: Korte inventarisatie van de Nederlandse sociale verzekering. Algemene literatuur — Geschiedenis van de sociale verzekering — Ideeëngeschiedenis van de sociale verzekering (rechtsgronden) — Enige buitenlandse stelsels van sociale verzekering — Statistische gegevens en economische beschouwingen — Enige algemene begrippen en regelingen uit

de sociale verzekering — Geneeskundige inkomstendervingsverzekeringen — Geneeskundige verzorgingsverzekeringen — Werkloosheidsverzekering — Kinderbijslagverzekering — Ouderdoms- en overlijdensverzekeringen — Organisatie der sociale verzekering — Rechtspraak in sociale verzekeringszaken — Internationaal recht.

Dr. H. N. Douben: Afwenteling van de vennootschapsbelasting. H. E. Stenfert Kroese, Leiden 1967, 116 blz., f. 12,50. Er wordt heel veel gesproken over afwenteling van belastingen. Niet of weinig is echter onderzocht hoe en hoeveel er nu precies wordt afgewenteld en wie dan de druk van die afwenteling draagt. In deze leemte beoogt deze studie te voorzien, zij het

dan dat zij alleen de vennootschapsbelasting tot onderwerp heeft.

Deze sterk-theoretische studie komt o.a. tot de conclusie dat afwenteling het meest waarschijnlijk is bij mono- en oligopolistische ondernemingen, vooral wanneer het betreft het lanceren van nieuwe produkten. In een situatie van hoogconjunctuur en gunstige concurrentiepositie met het buitenland is dan de afwenteling nog evidentier.

Verkorte inhoud: Het afwentelingsbegrip — De traditionele afwentelings-theorie van de vennootschapsbelasting — Het ondernemersgedrag — Micro-economische afwentelingstheorie van de vennootschapsbelasting — Macro-economische afwentelingstheorie van de vennootschapsbelasting — Empirische benadering van het afwentelingsprobleem.

Raad voor het grootwinkelbedrijf

In verband met een herstructurering van de organisatie van het grootwinkelbedrijf wordt gevraagd:

directeur van het bureau

tevens fungerend als algemeen bestuurssecretaris.

Gedacht wordt aan een
ECONOOM, JURIST

of academicus met soortgelijke kwalificatie.

Leeftijd ± 35 jaar.

Van kandidaten wordt verwacht:

belangstelling voor het organisatie-werk
enige bekendheid met de detailhandelsproblematiek
goede taalbeheersing / goed stylist.

Geboden wordt uitstekende honorering,
pensioenvoorziening,
aantrekkelijke nevenvoorwaarden.

Sollicitaties met persoonlijke gegevens
welke beoordeling mogelijk maken,
ondér bijvoeging van pasfoto,
te zenden onder nummer 30-1 van dit blad.

de rijksoverheid vraagt

voor de Hoofddirectie van de Waterstaat

t.b.v. de Hoofdafdeling Financieel-Economische- en Planologische Zaken

hoofd afdeling kostprijsberekening (bedrijfseconoom) vac. nr. 8-4442/0936

met ruime ervaring op het gebied van de kostprijsberekening, b.v.k. in de civiel-technische sfeer, die vorm en leiding zal moeten geven aan de nog op te richten afdeling.

De afdeling krijgt tot taak het centraal verzamelen, verwerken en analyseren van kostprijsgegevens op het gebied van civiel-technische werken.

Tevens het maken van prognoses omtrent de te verwachten prijsontwikkeling ten dienste van de planning van Rijkswaterstaatswerken.

Standplaats 's-Gravenhage.

Salaris tot max. f 2457,- per maand.

voor de Hoofddirectie van de Waterstaat

t.b.v. de Hoofdafdeling Financieel-Economische- en Planologische Zaken

hoofd afdeling planning (econoom of ingenieur) vac. nr. 8-4443/0936

vac. nr. 8-4443/0936

die aan de nog op te richten afdeling vorm en leiding zal moeten geven.

De taak van de afdeling zal het coördineren van de werkzaamheden op het gebied van de planning van Rijkswaterstaatswerken zijn alsmede het vroegtijdig onderkennen van die factoren, welke stagnatie kunnen veroorzaken bij de uitvoering der werken.

Vereist: kennis van en ervaring op het gebied van moderne planningmethoden (ook in de civiel-technische sector).

Standplaats 's-Gravenhage.

Salaris tot max. f 2457,- per maand.

Schriftelijke sollicitaties onder het bij de gewenste functie vermelde vacaturenummer (voor elke vacature een afzonderlijke brief) zenden aan Bureau Personeelsvoorziening en Bemiddeling van de Rijks Psychologische Dienst, Prins Mauritslaan 1, 's-Gravenhage.

AOW-premie voor Rijksrekening. De salarissen zijn exclusief 6% vakantie-uitkering

Voor reclame

kan men te veel
en ook
te weinig uitgeven.

**De meeste mislukkingen zijn vaak het gevolg
van het laatste**

Eigenlijk alles
op het gebied van
genummerd
controle-drukwerk
aan rollen

ROELANTS
SCHIEDAM
afd. waarde-drukwerk

VERMEER & CO

BANKIERS ANNO 1839

Door de uitbreiding van onze afdeling Vermogensbeheer hebben wij plaats voor:

BELEGGINGSDESKUNDIGEN

met gedegen ervaring in het onderhouden van persoonlijk contact met institutionele beleggers.

Gedacht wordt aan medewerkers van min. 35 jaar die beschikken over een uitgebreide kennis van belegging in Nederlandse en buitenlandse effecten.

Zeer goede toekomstmogelijkheden.

Belangstellenden verzoeken wij zich schriftelijk tot ons te wenden (Vertrouwelijk-Directie-Secretariaat-Heren-gracht 199-201, Amsterdam).

In verband met de voortschrijdende ontwikkelingen op het gebied van de administratieve organisatie ten behoeve van de moderne bedrijfsvoering hebben wij een vacature voor een

bedrijfseconoom

Deze functionaris zal in eerste aanleg worden belast met afgeronde opdrachten op het terrein van administratieve procedures en kostprijscalculaties. Na bestudering van de actuele situatie zal hij concrete en praktische uitvoerbare voorstellen moeten doen omtrent wijzigingen, welke in het geheel der ontwikkelingen passen. Na goedkeuring van deze voorstellen zal hij ook de invoering moeten begeleiden.

Voor deze functie denken wij aan een academisch gevormd econoom van ca. 30 jaar, die in staat mag worden geacht, deze taak na een korte inwerkperiode zelfstandig uit te voeren. Aan de eigenschappen, welke nodig zijn om met functionarissen uit het gehele bedrijf en van verschillend niveau een goede samenwerking op te bouwen schenken wij bijzondere aandacht. Een beperkte, doch gerichte praktijkervaring achten wij gewenst.

Eigenhandig geschreven sollicitaties met uitvoerige inlichtingen omtrent leeftijd, opleiding en ervaring te richten aan het Hoofd van de Dienst van Personeelszaken onder vermelding van de letters BE in de rechter bovenhoek van de brief.

DE ROTTERDAMSCH DROOGDOK MAATSCHAPPIJ N.V.

RDM

LID VAN DE
RIJN-SCHELDE GROEP

Postbus 913. Rotterdam (Heyplaat). tel. 010-176920

N.V. BANK VOOR NEDERLANDSCHE GEMEENTEN

gevestigd te 's-Gravenhage

UITGIFTE VAN

RENTESPAARBRIEVEN 1968

Serie III

tot een zodanig bedrag, als tot en met 30 september 1968, behoudens wijziging van deze datum, zal worden geplaatst, met dien verstande, dat de verkoop vóór die datum zal eindigen op de dag, waarop een bedrag van

f. 20.000.000,—

is geplaatst. Indien de sluitingsdatum wordt gewijzigd, zal de Vennootschap hiervan per advertentie kennisgeven. De Vennootschap behoudt zich voor - na aankondiging per advertentie - het uit te geven bedrag een of meerdere malen te verhogen. In dat geval zal in de desbetreffende advertentie(s) eventueel een nieuwe datum voor de beëindiging van de verkoop worden bekendgemaakt.

Grootte der stukken: f 500,— en f 100,— nominaal aan toonder.

KOERS VAN UITGIFTE 100 pCt.

De Rentespaarbrieven 1968 III zijn aflosbaar op 1 mei 1977 tegen een koers van 175 pCt.

of naar keuze van de houder op 1 december 1974 tegen een koers van 150 pCt.

De verkoop vangt aan op maandag 29 juli 1968 bij de kantoren te Amsterdam, Rotterdam en 's-Gravenhage - voorzover in genoemde plaatsen gevestigd - van:

Amsterdam - Rotterdam Bank N.V. **Algemene Bank Nederland N.V.**
Lippmann, Rosenthal & Co. N.V.
Mees & Hope
H. Oyens & Zonen N.V.
Pierson, Heldring & Pierson
Theodoor Gilissen N.V.
Hollandsche Bank-Unie N.V.
Nederlandsche Credietbank N.V.
Nederlandsche Middenstandsbank N.V.
N.V. Slavenburg's Bank
alsmede van **Coöp. Centr. Raiffeisen-Bank te Utrecht**
Coöp. Centr. Boerenleenbank te Eindhoven
F. van Lanschot te 's-Hertogenbosch
voorts **ten kantore der Vennootschap**

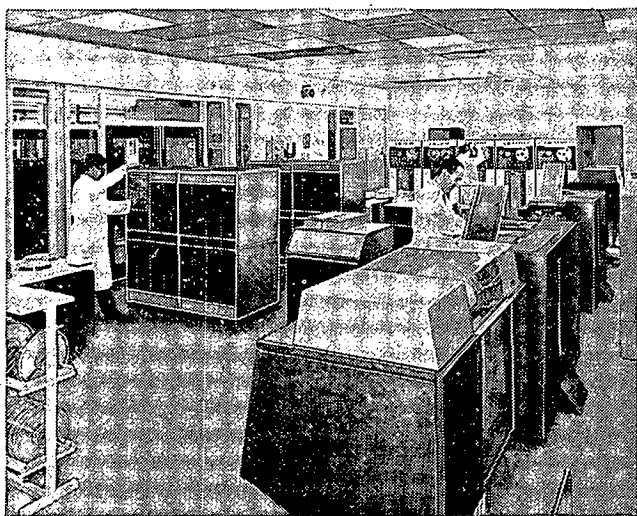
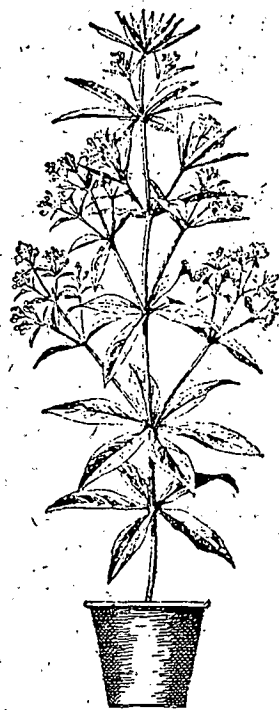
op de voorwaarden van het prospectus d.d. 19 juli 1968.

Prospectussen alsmede, in beperkte mate, de statuten en het laatste jaarverslag zijn bij bovenstaande kantoren verkrijgbaar.

's-Gravenhage, 19 juli 1968.

N.V. Bank voor Nederlandsche Gemeenten.

is uw computer een tere, dure kasplant?

Z'n feilloze werking staat of valt met een goede verzorging, ook en vooral een prima luchtverzorging. Uw computer mag 't niet te warm hebben en niet te koud. Staat hij te droog dan treedt statische elektriciteit op waardoor de ponskaarten gaan kleven; is 't te vochtig dan ondervinden de ponskaarten door vormverandering bij de verwerking ernstige moeilijkheden. Een Bronswerk-Fijenoord installatie houdt uw computer op de juiste temperatuur. Door 't inbrengen van mineraalvrije waterdamp of door droging wordt de relatieve vochtigheid precies op peil gehouden. Stof is een van de bittere vijanden van uw computer. Een rigoreuze filtering is in de Bronswerk-Fijenoord installatie ingebouwd. De grote ervaring van Bronswerk-Fijenoord op het gebied van verwarming en airconditioning verzekert u een betrouwbare installatie.

Bronswerk-Fijenoord voor complete airconditioning. In overleg met de architect kan ook de leverantie van plafonds, verlichting en vloeren door ons worden verzorgd.

BRONSWERK-FIJENOORD N.V.

Afdeling Verwarming en Airconditioning.

Vraagt uitgebreide brochure.

Postbus 28, Amersfoort, Tel. (03490) 1 28 14,

Telex 47039, Brabantsestraat 12-20.

Hoogovens IJmuiden vraagt voor het Verkoopkantoor van Walsrij-
produkten een

leidinggevende commerciële kracht

Deze functionaris zal worden belast met het geven van leiding aan een groep medewerkers die de verkoop van staalprodukten zowel in binnen- als buitenland verzorgt.

Geëist wordt een goede kennis der moderne talen in woord en geschrift en internationale handelservaring; kennis van de staalmarkt is niet vereist, aangezien voor deze functie een ruime inwerkperiode wordt gegeven.

Een academische opleiding kan tot aanbeveling strekken.

Leeftijd bij voorkeur 35 - 40 jaar.

Sollicitaties met beschrijving van opleiding en ervaring worden, onder vermelding van ons nummer ED 159, ingewacht bij de afdeling Personeelsvoorziening (Hoofdkantoor).

Nadere Inlichtingen kunnen desgewenst telefonisch worden verkregen bij de heer Van Kleef, telefoon 02510-91259.

HOOGOVENS IJMUIDEN

Maak gebruik van de rubriek

„VACATURES”

voor het oproepen van sollicitanten voor leidende functies. Het aantal reacties, dat deze annonces ten gevolge hebben, is doorgaans uitermate bevreemdend. Begrijpelijk: omdat er bijna geen grote instelling is, die dit blad niet regelmatig ontvangt en waar het niet circuleert

Aan het University College Nairobi van de

UNIVERSITEIT VAN OOST-AFRIKA

kan met ingang van september 1968 voor de duur van tenminste twee jaar worden geplaatst een

HOOGLERAAR ECONOMIE

om onderwijs te geven in de zgn. „mainline economics” (i.h.b. economische theorie, ontwikkelingseconomie en kwantitatieve economie).

Normaal salaris (vanaf £ 3100), reiskostenvergoeding en huisvestingstoelage zijn beschikbaar.

Voor nadere informatie:

NUFFIC, Molenstraat 27, 's-Gravenhage,
tel. (070) 63 05 50, toestel 144.

Het Nederlands Katholiek Vakverbond te Utrecht vraagt voor spoedige indiensttreding een

ASSISTENT

voor zijn

Wetenschappelijk Adviesbureau

De functionaris zal worden belast met

- het verlenen van hulp bij de voorbereiding der door dit Bureau uit te voeren studies en te verzorgen publicaties, in het bijzonder wat betreft de statistische aspecten daarvan en
- het verschaffen en bewerken van literatuurdocumentatie voor deze studies.

Gedacht wordt aan een medewerker met

- belangstelling voor het werk van de vakbeweging
- kennis van de economie, bij voorkeur op middelbaar niveau
- kennis van de sociale en economische statistische gegevens en praktische ervaring in het bewerken daarvan.

Kennis van en ervaring op het gebied van literatuurdocumentatie en bibliotheekwezen strekt tot aanbeveling.

Geboden wordt een werkring met veelzijdige en afwisselende werkzaamheden, een goede salariëring op basis van de geldende C.A.O. in overeenstemming met aanwezige capaciteiten en uitstekende sociale voorzieningen.

Sollicitaties kunnen worden gericht aan het hoofd Personeelszaken van het Nederlands Katholiek Vakverbond, Oudenoord 12, Utrecht.